

Az alapvető jogok biztosának
– mint OPCAT nemzeti megelőző mechanizmus –
Jelentése
az AJB-373/2015. számú ügyben

Előadók: dr. Zeller Judit
dr. Fliegauf Gergely
dr. Rostás Rita
dr. Gurbai Sándor
dr. Györffy Zsuzsanna

Az eljárás megindulása

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése 2002. december 18-án fogadta el a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni egyezmény fakultatív jegyzőkönyvét¹ (a továbbiakban: Jegyzőkönyv). A Jegyzőkönyv 1. cikke értelmében, annak „*célja egy olyan rendszer létrehozása, amelyben független nemzetközi és nemzeti testületek – a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés megelőzése céljából – olyan helyszínekre látogatnak el rendszeresen, ahol embereket fosztanak meg a szabadságuktól*”.

A Jegyzőkönyv 3. cikke alapján – az 1. cikkben megfogalmazott cél megvalósítása érdekében – valamennyi „*részes állam belföldi szinten létrehoz, kijelöl vagy fenntart egy vagy több látogató testületet (a továbbiakban: nemzeti megelőző mechanizmus) a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés megakadályozása érdekében*”. A Jegyzőkönyv 4. cikke értelmében az államnak a nemzeti megelőző mechanizmus látogatásait bármely, a joghatósága és ellenőrzése alatt álló helyen lehetővé kell tennie, ahol embereket valamely hatóság utasítására, kezdeményezésére, hozzájárulásával vagy elfogadásával a személyes szabadságuktól megfosztják vagy megfoszthatják (a továbbiakban: fogvatartási helyek).

Az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény (a továbbiakban: Ajbt.) 2. § (6) bekezdése értelmében Magyarországon az alapvető jogok biztosa látja el a Jegyzőkönyv 3. cikke szerinti nemzeti megelőző mechanizmus (a továbbiakban: NMM) feladatait. E feladatok teljesítése során az alapvető jogok biztosa beadvány és alapvető joggal összefüggő visszasság hiányában is rendszeresen vizsgálja a szabadságuktól megfosztott személyekkel való bánásmódot a 4. cikk szerinti fogvatartási helyeken.²

A Jegyzőkönyv 20. cikkének e) pontja alapján a nemzeti megelőző mechanizmus a felkeresni kívánt helyeket és a meghallgatni kívánt személyeket szabadon kiválaszthatja.

Mindezekre tekintettel az NMM látogatásának helyszínéül a Debreceni Reménysugár Gyermekotthont jelölte ki, amelyet a következő szakmai indokok támasztanak alá. A gyermekek életkoruknál, fejlettségüknel fogva különösen kiszolgáltatott helyzetben vannak a felnőtt társadalommal, nem ritkán egymással szemben.

Önálló jog- és érdekérvényesítési képességük csekély, ezért egyértelműen a társadalom egyik leginkább sérülékeny csoportját³ alkotják. Még erőteljesebb ez a kiszolgáltatottság a családjuktól elválasztott, gyermekvédelmi szakellátásban gondozott gyermekek esetében. Ezért az NMM látogatásainak egyik kulcseleme a gyermekek helyzetének feltárása.

¹ Magyarországon kihirdette a 2011. évi CXLIII. törvény

² Ld. az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény (Ajbt.) 2. § (6) bekezdését, valamint a 39/B. § (1) bekezdését.

³ Ld. pl. az Európai Unió Bizottságának 2013 február 20-i ajánlása: Investing in children: breaking the cycle of disadvantage C(2013) 778 végleges (2) preambulumbekkezdését

Tekintettel arra, hogy az Ajbt. 1. § (2) bekezdés a) pontja értelmében az alapvető jogok biztosa tevékenysége során – különösen hivatalból indított eljárások lefolytatásával – megkülönböztetett figyelmet fordít a *gyermek jogainak védelmére*, a látogatás során és a jelentésben az NMM kiemelt figyelmet szentelt az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett, a *Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezményben (továbbiakban: Gyermekjogi Egyezmény) foglalt rendelkezések és az egyezményvel kapcsolatos iránymutatások implementációjának ellenőrzésére.*

Hatáskör

A Jegyzőkönyv 4. cikk 2. bekezdése szerint szabadságelvonást jelent minden olyan környezetben való elhelyezés, amelyet az illető *önként nem hagyhat el*. A fogva tartás e hagyományostól eltérő értelmezésének egyértelműen megfelelnek a gyermekvédelmi szakellátás otthont nyújtó ellátásai. Az otthont nyújtó intézményekben való elhelyezést – a gondozási hely meghatározását – ugyanis *kötelező erejű bírósági vagy hatósági határozat* végzi el,⁴ a gondozási hely elhagyása esetén pedig az ellátást nyújtó megkeresi az illetékes rendőri szervet az engedély nélkül eltávozott gyermek felkutatása érdekében.⁵ A gyermeket tehát – szökés esetén – végső soron *rendőri szerv juttatja vissza* gondozási helyére.

Mindezek alapján a *Debreceni Reménysugár Gyermekotthon a Jegyzőkönyv 4. cikke szerinti fogvatartási hely, ahol szabadságtól megfosztott személyek tartózkodnak.*

Az érintett alapvető jogok

- *Az alapvető jogok tiszteletben tartásához és védelméhez való jog:* „AZ EMBER sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. Védelmük az állam elsőrendű kötelezettsége.” [Alaptörvény I. cikk (1) bekezdés];
- *a kínzás, embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés tilalma:* „Senkit nem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni, valamint szolgátságban tartani.” [Alaptörvény III. cikk (1) bekezdés];
- *a hátrányos megkülönböztetés tilalma és az esélyegyenlőség biztosítása:* „Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja. [...] Magyarország külön intézkedésekkel védi a családokat, a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket.” [Alaptörvény XV. cikk (1) és (5) bekezdés];
- *a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való joga:* „Minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz.” [Alaptörvény XVI. cikk (1) bekezdés].

Az alkalmazott jogszabályok, állásfoglalások, iránymutatások

Nemzeti jogforrások

- 2011. évi CXI. törvény az alapvető jogok biztosáról
- 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról (a továbbiakban: Gyvt.)
- 2011. évi CXCV. törvény az államháztartásról (a továbbiakban: Áht.)
- 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról
- 369/2013. (X. 24.) Korm. rendelet a szociális, gyermekjóléti és gyermekvédelmi szolgáltatók, intézmények és hálózatok hatósági nyilvántartásáról és ellenőrzéséről

⁴ Vö. Gyvt. 78-79. §§

⁵ 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet 86. §

- 214/2012. (VII. 30.) Korm. rendelet az Országos Betegjogi, Ellátottjogi, Gyermekjogi és Dokumentációs Központról
- 37/2014 (IV. 30.) EMMI rendelet a közétkeztetésre vonatkozó táplálkozás-egészségügyi előírásokról (a továbbiakban: EMMI rendelet)
- 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről (a továbbiakban: NM rendelet)

Nemzetközi források

- A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény (kihirdette az 1988. évi 3. törvényerejű rendelet, a továbbiakban: CAT)
- A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni egyezmény fakultatív jegyzőkönyve (kihirdette a 2011. évi CXLIII. törvény)
- A Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény (kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény)
- A Fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv (kihirdette a 2007. évi XCII. törvény)
- Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény (kihirdette az 1993. évi XXXI. törvény, a továbbiakban: Emberi Jogok Európai Egyezménye)
- A gyermekek eladásáról, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló, a gyermek jogairól szóló a Gyermek jogairól szóló egyezményhez fűzött Fakultatív Jegyzőkönyv (kihirdette a 2009. évi CLXI. törvény, továbbiakban: Gyermekprostitúcióról szóló Fakultatív Jegyzőkönyv)
- Az Európa Tanács Egyezménye a gyermekek védelméről a szexuális kizsákmányolás és a szexuális bántalmazás ellen (Magyarország aláírta: 2010.11.29.)
- Európai Parlament és a Tanács 2011/92/EU irányelve a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről, valamint a 2004/68/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról
- Az Európa Tanács Miniszteri bizottságának a fogyatékosággal élő gyermekek intézményekből való kihelyezéséről és a közösségben élés lehetőségéről szóló REC (2010)2 számú ajánlása (Elfogadva a Miniszteri Bizottság által 2010. február 3-án, a miniszterek küldötteinek 1076. ülésén)
- Az ENSZ Közgyűlése által elfogadott A/RES/64/142 sz. határozat az alternatív gondoskodásban lévő gyermekekre vonatkozó útmutatóról
- Az ENSZ Gyermek Jogainak Bizottsága fogyatékosággal élő gyermekek jogairól szóló 2006-ban kelt 9. számú általános kommentárja Elfogadva a Bizottság negyvenharmadik ülésén (2006. szeptember 11-29) CRC/C/GC/9, 2007. február 27.
- Az ENSZ Gyermek Jogainak Bizottsága hatvanhetedik ülésén (2014. szeptember 1–19.) elfogadott, Magyarországról szóló harmadik, negyedik és ötödik összevont időszakos jelentésre vonatkozó záró észrevételek. CRC/C/HUN/CO/3-5 (2014. október 14.)
- Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága 1929. ülésén (2014. szeptember 10.) elfogadott, a Gyermekprostitúcióról szóló Fakultatív Jegyzőkönyv alapján készített időszakos jelentésre adott záró észrevételek. CRC/C/OPSC/HUN/CO/1 (2014. november 3.)
- Az Európai Bizottság 2013. február 20-i ajánlása: Investing in children: breaking the cycle of disadvantage, C(2013) 778 végleges

A látogatás módszere

Az alapvető jogok biztosa több esetben folytatott már a gyermekvédelmi szakellátást, illetve gyermekotthoni működést érintő egyedi és átfogó vizsgálatot,⁶ és állapított meg a jogállamisággal, illetve a gyermeki jogokkal összefüggő visszasságot. Mivel az NMM alapvető feladata a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés megelőzése, ezért jelen látogatás keretében a korábbi vizsgálatoktól eltérő célokkal és módszerekkel folytatta le a kiválasztott intézményben tett látogatást. A Jegyzőkönyv 20. cikke alapján az NMM számára lehetővé kell tenni

- a felkeresni kívánt helyek és a meghallgatni kívánt személyeket *szabad kiválasztását*,
- a fogva tartott személyekkel való *bánásmódra*, valamint fogva tartásuk *körülményeire* vonatkozó *valamennyi információhoz való hozzáférést*,
- a fogvatartási hely *létesítményeire és helyiségeire való hozzáférést* és
- a szabadságuktól megfosztott személyek, valamint az érdemi információt szolgáltatni képes más személy tanúk nélküli, *személyes magánmeghallgatását*.

A látogatások *bejelentés nélküliek*, ami biztosítja, hogy az NMM a látogatás során az érintett intézmény mindennapos működéséről, a fogva tartás körülményeiről, valamint a fogvatartottakkal való bánásmód általános jellegéről valós információt kapjon.

A Reménysugár Gyermekotthonban tett látogatás keretében a következő módszerekkel került sor az intézmény ellenőrzésére.

1. Dokumentumok bekérése
2. Elhelyezés körülményeinek megfigyelése (intézménybejárás során) az alábbi fókuszpontokkal
 - 2.1. épületek, helyiségek állapota, megfelelősége a gyermekek szükségletei szempontjából
 - 2.2. élelmezés mennyisége és minősége
 - 2.4. orvosi ellátás, gyógyszerelés biztosítása
 - 2.3. személyes higiéné biztosítása
3. Személyes meghallgatások a gyermekekkel, a gondozó személyzet tagjaival és az intézmény vezetésével, valamint a gyermekek és a gondozó személyzet tagjai viselkedésének megfigyelése az alábbi fókuszpontokkal
 - 3.1. Bánásmód általában
 - 3.2. Oktatás és foglalkoztatás
 - 3.3. Tájékoztatás és kapcsolattartás
 - 3.4. Konfliktuskezelés és fegyelmezés
 - 3.5. Panaszkezelés

A látogatás során az NMM összesen 14 személyt hallgatott meg, az alábbiak szerint:

- az intézmény vezetőjét és három lakásotthon-vezetőt,
- 4 személyt az intézmény személyzetéből (orvos, kisgyermeknevelő, gyermekfelügyelő), valamint
- 6 gyermeket.

A személyes meghallgatások félig strukturált interjúk formájában, előzetesen kidolgozott, iránymutatásként szolgáló kérdéssor alapján valósultak meg. Ezen kívül – tekintettel az intézmény központi egységében gondozott gyermekek életkorára – a látogatás hangsúlyos eleme volt a gyermekek viselkedésének megfigyelése csoportos foglalkozás és szabad játék során.

⁶ A látogatott intézmény tekintetében ld. az AJB 545/2013. sz. jelentést

A látogatás időpontja: 2015. január 29.

A látogatás résztvevői

A látogatás vezetője: dr. Zeller Judit jogász, pszichológus
A látogatás résztvevői: dr. Fliegauf Gergely pszichológus
dr. Rostás Rita pszichológus, pedagógus
dr. Gurbai Sándor jogász
dr. Győrffy Zsuzsanna jogász (AJBH Esélyegyenlőségi és Gyermekjogi Főosztály)

A látogatás helyszíne

A Debreceni Reménysugár Gyermekotthon látogatással érintett telephelyeinek kiválasztása szakmai – illetve részben technikai – indokok alapján történt. Az NMM egyrészt olyan egységeket választott ki, ahol a gondozott gyermekek sajátos helyzetben vannak, illetve különleges vagy speciális szükségletekkel rendelkeznek, másrészt igyekezett a látogatásra fordítható időt racionalizáltan felhasználni.

- Az Ibolya utcai székhely életkoruk vagy tartós betegségük, illetve fogyatékoságuk miatt különleges szükségletű gyermekek gondozását végzi,
- az 1. sz. Gyermekotthon Sörös utcai telephelyén végzik a kiskorú anyák és gyermekeik együttes gondozását,
- az 1. sz. Gyermekotthon két Ladik utcai telephelyén két egymás mellett elhelyezkedő lakásotthon látogatása egyszerre valósulhatott meg,⁷
- a 3. sz. Gyermekotthon Pákász utcai telephelyén fogyatékosággal élő gyermeket is ellátnak.⁸

Tényállás és megállapítások

1. Az intézmény alapadatai

A Debreceni Reménysugár Gyermekotthon fenntartója a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság (a továbbiakban: SzGyF). Az intézmény jogelődje 1973. december 20-tól kapott működési engedélyt a Debrecen, Kartács u. 42 sz. alatt Csecsemőotthonként. Jelenlegi szervezeti formájában 2013. január 1-től működik a Debrecen, Ibolya u. 22 sz. alatti székhelyen. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma az intézmény 26.718-11/2013. sz. Alapító Okiratát az Áht. akkor hatályos 105. § (5) bekezdése értelmében 2013. július 1-jén léptette hatályba.

Az irányadó NM rendeletben foglaltak alapján a Reménysugár Gyermekotthon több önálló szakmai egységet (egy különleges ellátást is nyújtó gyermekotthont, három – egyenként 4–4–3 lakásotthont magában foglaló – gyermekotthont, valamint nevelőszülői hálózatot) működtető intézmény. Az intézmény szakmai programja és működési engedélye a látogatás időpontjában épp elfogadás alatt állt. A Reménysugár Gyermekotthon maga, és egyes gyermekotthoni egységei szervezeti és működési szabályzattal, szakmai programmal, valamint házirenddel rendelkeznek.

A Reménysugár Gyermekotthon önálló szakmai egységei az alábbi telephelyeken működnek.

⁷ Tekintettel arra, hogy a Ladik u. 1/B. sz. alatti lakásotthonban a látogatás résztvevői egyetlen gyermeket sem találtak otthon, ezért ennek a telephelynek az érdemi vizsgálata nem történt meg.

⁸ A pákász utcai lakásotthonban egy gyermek sem tartózkodott otthon, ezért csak a lakásotthon-vezetővel, illetve a fő gondozóval való beszélgetés történt meg.

Különleges ellátást is nyújtó gyermekotthon (egyben az intézmény székhelye)	4027 Debrecen, Ibolya u. 22. sz.
I. sz. Gyermekotthon	4030 Debrecen, Ladik u. 1/A. sz. 4030 Debrecen, Ladik u. 1/B. sz. 4030 Debrecen, Paprika u. 3. sz. 4030 Debrecen, Sörös u. 21. sz.
II. sz. Gyermekotthon	4063 Debrecen, Arató u. 39. sz. 4063 Debrecen, Arató u. 59. sz. 4030 Debrecen, Csongrád u. 14. sz. 4030 Debrecen, Csongrád u. 16. sz.
III. sz. Gyermekotthon	4031 Debrecen, Kálmán u. 28. sz. 4030 Debrecen, Pákász u. 11. sz. 4030 Debrecen, Poroshát u. 33. sz.
Nevelőszülői hálózat	4027 Debrecen, Ibolya u. 22. sz.

Az intézmény engedélyezett létszáma 184 fő, ebből a különleges ellátást is nyújtó gyermekotthonban 40 fő, a lakásotthonokban 122 fő, a nevelőszülői hálózatban pedig további 22 fő látható el. A szakmai egységek keretén belül – a szakmai program szerint – elsődleges szempont a bekerülő gyermekek testvéreikkel együtt történő elhelyezése.

2014. november 26-27-én az Sznyr. 36. § (1) bekezdése által előírtak alapján a Hajdú-Bihar Megyei Kormányhivatal Szociális és Gyámhivatala éves rendes ellenőrzési kötelezettségének keretében a Gyermekotthonban ellenőrzést végzett. Az ellenőrzésbe a szociális és gyámhivatal bevonta a Hajdú-Bihar Megyei Kormányhivatal Debreceni Járási Hivatal Járási Népegészségügyi Intézetét. A Népegészségügyi Intézet közegészségügyi hiányosságot nem tapasztalt. A szociális és gyámhivatal az ellenőrzés és a helyszíni szemle, továbbá a dokumentáció áttekintése eredményeként megállapította, hogy az intézmény személyi és tárgyi feltételei, a gyermekek elhelyezésének körülményei, valamint az intézményi dokumentáció a jogszabályi előírásoknak megfelelnek. A vizsgálat által feltárt hiányosságok (a gyermekek iratanyagát nem mindenhol vezetik pontosan, a lakásotthonokban az egyéni megvilágítások nem mindenhol megfelelőek, a dolgozók továbbképzésével kapcsolatos hiányosságok) kiküszöbölésére az intézményvezető a szükséges intézkedéseket megtette. A szociális és gyámhivatal erre tekintettel a HBC/01/00126-3/2015. számú, 2015. január 22-én kelt végzésével a hivatalból indult eljárást megszüntette.

Az NM rendelet 163. § (1) és (2) bekezdése alapján, ha több gyermekotthont is magában foglaló intézmény biztosítja a szakellátást, akkor az intézményben önálló szakmai egységeket kell kialakítani. Ezek az egységek legfeljebb 48 gyermeket befogadó gyermekotthonból, illetőleg különleges, vagy speciális otthonból, vagy legfeljebb összesen 48 gyermeket befogadó lakásotthonokból állhatnak. Az egységek önálló szakmai programmal rendelkeznek. Az alapadatokból kitűnik, hogy a Reménysugár Gyermekotthon ezeknek a jogszabályi követelményeknek a megfelel. Az intézmény rendelkezik a Gyvt. és az NM rendelet által előírt dokumentumokkal (szakmai program, SZMSZ, házirend) is.

2. Az ellátottak köre és gondozási helyük meghatározása

a) A Különleges Otthon

A szakmai program alapján a Különleges ellátást is nyújtó gyermekotthon (a továbbiakban: Különleges Otthon) látja el

- a 0-6 éves egészséges vagy enyhe fokban sérült, különleges vagy speciális ellátást igénylő gyermekeket,
- a 0-18 éves több tagból álló testvérsorokat, valamint
- a várandós gyermekeket és utógondozottakat, illetve a kiskorú vagy utógondozott anyákat gyermekeikkel együtt elhelyezve.

A Különleges Otthon SZMSZ-ben megjelölt férőhelyszáma 40 fő, a látogatás idején azonban 42 gyermeket látott el. A későbbi megállapítások szempontjából fontos megjegyezni, hogy az intézményvezető elmondása szerint a különleges gyermekotthoni egység létszáma 2013 júniusára (mintegy másfél évvel a látogatás előtt) 16 főre csökkent. Az ezt követő időszakban került sor a Különleges Otthon „feltöltésére”.

A 42 gyermek közül 14 főt egyes gyermekként (testvérek nélkül) helyeztek el, rajtuk kívül 1 kettős, 2 négyes, 1 hatos, valamint 1 hetes testvérsorról is gondoskodott az intézmény. Az anyás csoportban két kiskorú anya (2014 novemberében, illetve decemberében született gyermekekkel), valamint egy várandós fiatal élt. A legfiatalabb gyermek a látogatás idején 1 hónapos, a legidősebb 16 éves volt.

A gyermekek bekerülésének ideje az alábbiak szerint alakult:

Bekerülés éve	Fő
2009	1
2010	1
2011	4
2012	4
2013	1
2014	31

Az áttekintett beutaló határozatok alapján a 14 egyedül beutalt gyermek közül legalább öt gyermeknél *kizárólag az életkor alapozza meg a különleges szükségletet*, tehát nem egészségi állapotuk vagy fogyatékoságuk miatt élnek a különleges otthonban. További három esetben a *sajátos nevelési igény mibenlétét a beutaló határozatok vagy nem részletezik*, vagy azt a *rendszeres orvosi kontroll szükségességében jelölik meg*. Nem rögzítenek arra vonatkozó adatot, hogy a gyermekeknek olyan *fogyatékosága lenne, ami kizárná, vagy megnehezítené nevelőszülői kihelyezésüket*. Ezek alapján nehezen megítélhető, hogy indokolt-e a Különleges Otthonban való elhelyezésük. Mivel 14 fő esetében egyedül beutalt gyermekről volt szó, a testvérrel való együttes gondozás igénye sem indokolhatja a különleges otthoni elhelyezést. Sem a gyámhivatali határozatokban, sem az intézményvezetővel készített interjú során nem merült fel olyan adat, ami arra utalt volna, hogy ezeknek a gyermekeknek a nevelőszülői elhelyezésére az intézmény kísérletet tett. A gyámhivatali határozatok alapján több esetben felmerül, hogy a gyermek beutalásában a szülők anyagi helyzete játssza a döntő szerepet.

A gyermekek fele (hét csecsemő, illetve kisdéd) él születése óta a Különleges Otthonban. Négy gyermek örökbe fogadható, egyikük 2010 óta, igaz, ő a gyámhivatali határozat szerint tartós és súlyos fogyatékosággal él. A Különleges Otthonban elhelyezett testvérek között vannak olyanok, akiknek idősebb testvéreit nevelőszülők gondozzák, és épp a legkisebbeket helyezték intézménybe.

Az intézményvezető elmondása szerint a gyermekek legtöbb esetben azért nem kerülnek nevelőszülőhöz, mert a nevelőszülői hálózat befogadó kapacitása korlátozott, ezen kívül a nevelőszülői hálózatban nincs a súlyos fogyatékosággal élő vagy tartósan beteg gyermekek megfelelő ellátását biztosítani tudó nevelőszülő. További indok – amelyet az intézményvezető és egy gondozónő, valamint a szakmai program is megerősít – a testvérek együttes elhelyezésére törekvés. Az örökbefogadások folyamatosan zajlanak, de a fogyatékosággal élő vagy tartósan beteg gyermekeket az örökbefogadó szülők általában nem vállalják. Erre példa, hogy jelenleg is van egy örökbefogadásból visszakerült kisgyermek, akinek rendszeres orvosi ellátását nem tudják a szülők megoldani.

Általános megfigyelés alapján a gondozott gyermekek kedvesek, barátságosak, érződik, hogy szeretetteljes, egyéni szükségleteiket is figyelembe vevő környezetben nevelkednek. Ugyanakkor egy-egy gyermek az egyszemélyes anya-gyerek kapcsolat helyett öt-, illetve az éjszakákat is figyelembe véve, tízszemélyes gondozói kapcsolatot „ápol”.

Megjegyzendő, hogy az intézményi ellátás mellett felhozott érv a testvérsorok együttes elhelyezéséről így is sérül, hiszen több esetben nincs lehetőség valamennyi testvér elhelyezésére, így a testvérek csak a kapcsolattartás során találkozhatnak.

b) A lakásotthonok

A lakásotthonokban 0-25 éves korú gyermekeket, utógondozásban lévő fiatal felnőtteket, valamint várandós kiskorúakat és utógondozottakat, illetve kiskorú vagy utógondozott anyákat gondoznak, utóbbiakat gyermekeikkel együtt elhelyezve.

A *Sőrés u. 21. sz. alatt* található lakásotthonban négy kiskorú anyáról és öt csecsemőről/kisdetről gondoskodnak. A gondozottak közül többen súlyosan bántalmazott fiatal lányok. Bár van olyan, aki várandóssága alatt volt már szökésben, az interjúkból kiderül, hogy a fiatalok elfogadják az ittlétet. A gyermekeik iránti attitűd nemritkán ambivalens – pl. mert a terhességek nem voltak tervezettek –, ennek ellenére a fiatalok lakásotthonban maradását nagyban inspirálja a gyermekeik iránt érzett felelősség és gondoskodás. Valamennyi megkérdezett vágyik arra, hogy családi környezetben élhessen gyermekével együtt. Van, aki ezt az eredeti családjába való visszakerülés, van, aki a gyermeke édesapjával való házasságkötés révén kívánja elérni.

A *Ladik utcai lakásotthonban* összesen 12 gondozott él, 7 fiú és 5 lány. Életkoruk nagy szóródást mutat: három 21 éves utógondozott, egy 17, egy 14, egy 13, két 10, két 8, valamint egy 5 éves gyermek lakik együtt. Többeknek van nem vele együtt elhelyezett testvére. A gyermekek és fiatalok vegyes csoportot alkotnak szükségletük alapján is (van köztük normál és különleges szükségletű). Ez az interjúk alapján jelenleg „véletlen”, volt már olyan is, amikor homogénebb csoport, pl. csak 14 év feletti fiúk laktak együtt. Van olyan fiatal, aki 5 éves kora óta, egy másik csecsemőkora(!) óta él gyermekotthonban.

A *Pákász utcai lakásotthonban* összesen nyolc gyermek lakik, öt fiú: 13,17,10,11 és 22 évesek, valamint három lány: 18, 15 és 15 évesek. Itt él a gyermekotthon gyengénlátó 15 éves gondozottja is, aki Nyíregyházára jár iskolába. Mivel a vonaton nehezen tájékozódik, egy gyermekfelügyelő megkér egy megbízhatónak tűnő utastársat, hogy figyeljen a gyengénlátó személyre. Amikor Nyíregyházáról jön haza Debrecenbe, egy gyermekfelügyelő elé megy Nyíregyházára.

A lakásotthonokban összességében kedves, figyelmes, gyerek-centrikus bánásmód uralkodik, amely példaként szolgálhat a felnőtt életre, a kiskorú anyák esetében az anya-gyermek kapcsolat alakulására. A lakásotthon körülményei sokban hasonlítanak egy családi otthonéhoz, a gondozottak részt vesznek az adódó feladatokban, és a kínálkozó lehetőségekkel is élnek (tanulmányaik folytatása, tanácsok meghallgatása, „babamentes kimenő”). A fiatalok általánosságban értékelik a nekik nyújtott segítséget.

c) Gyermekek közötti erőszak

A Különleges Otthonban senki nem számolt be az elhelyezett gyermekek közötti erőszakos eseményről. Az egyik lakásotthonban azonban többször volt komolyabb verekedés az idősebb fiúk között, egyik alkalommal egyiküknek eltört az ujjja. A gondozók elmondása szerint a testvérek között is gyakran fordul elő verekedés, „*Ez az, amit otthonról hoztak.*” – hangzik el. A gyerekek néha brutálisak egymással, ilyenkor a gondozók választják szét őket. A látogatást megelőző napokban is előfordult, hogy az egyik gyerek fején egy nagy dudort vettek észre, ami valószínűleg verekedés eredménye volt. Különösen a nagyobb gyerekek fegyelmezése jelent gondot a személyzet számára.

Előfordul az idősebb gyermekek részéről a fiatalabbak felé irányuló agresszió is, amelyet a gondozó személyzet nem minden esetben tud kezelni. Egy alkalommal az egyik idősebb gyermek betörte a kisebbek szobájának üvegezett ajtaját, és az üvegdarabokkal fenyegette a kicsiket. Ez azóta is félelmet kelt a kisebb gyermekekben.

Más alkalommal egy 15 éves fiatal vitte óvodába a kisebbeket, ha azok nem akartak elég gyorsan menni, húzta őket a földön.

d) Roma gyermekek hátrányos megkülönböztetése

A Reménysugár Gyermekotthonban a nemzetiségi származást nem tartják nyilván, erre legfeljebb megjelenés és vezetéknev alapján következtetnek. A Különleges Otthonban és a lakásotthonokban a roma származású gyermekek aránya ilyen becslés alapján egyik dolgozó szerint 30-40%, mások szerint a 60-70%-ot is eléri. Az interjúk során tapasztalható jelenség, hogy a sok gyermeket számláló többes testvéreket romának tartják, vagy közvetlen a romaság említése után hangzik el, hogy „testvérek”.

Ad a-b) Az ellátottak köre és elhelyezésük tekintetében az NMM az alábbi elvi megállapításokat teszi. A Gyermekjogi Egyezmény 9. cikke egyértelműen kimondja: „Az Egyezményben részes államok gondoskodnak arról, hogy a gyermeket szüleitől, ezek akarata ellenére, ne válasszák el, kivéve, ha az illetékes hatóságok, bírói felülvizsgálat lehetőségének fenntartásával és az erre vonatkozó törvényeknek és eljárásoknak megfelelően úgy döntenek, hogy ez az elválasztás a gyermek mindenek felett álló érdekében szükséges.” Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága legfrissebb, a Magyarországról szóló harmadik, negyedik és ötödik összevont időszakos jelentésre vonatkozó záró észrevételei⁹ (továbbiakban: Záró észrevételek) is sürgetik, hogy Magyarország gondoskodjon arról, hogy a gyermekeket ne szakíthassák el szüleiktől szegénység miatt. A Gyermekjogi Bizottság azt is javasolja, hogy Magyarország tiltsa a gyermekek gyermekvédelmi gondoskodásban való elhelyezését a család gazdasági helyzetére hivatkozva, a gyermekvédelmi szakellátást pedig – az ENSZ 2009. november 20-án elfogadott, a gyermekek alternatív gondozásáról szóló útmutatásaival¹⁰ összhangban – csak végső esetben alkalmazza.¹¹

Az ENSZ útmutatások megállapítják, hogy a szegénység és a rossz szociális helyzet, illetve az ezeknek betudható körülmények önmagukban soha nem szolgálhatnak okként a gyermek családból való kiemelésére. A szegénységre és a rossz szociális helyzetre jelzésként kell tekinteni, amelyek azt mutatják, hogy a családnak támogatásra van szüksége.¹² A Strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélezései gyakorlata az Emberi Jogok Európai Egyezménye 8 cikkének sérelmét állapította meg több olyan esetben is, amelyben felmerült a gyermekek anyagi okból vagy lakhatási nehézségek okán való kiemelése.¹³ Az Európai Bizottság hátrányos helyzetre vonatkozó ajánlása¹⁴ szintén megerősíti, hogy a szegénység soha nem lehet önmagában indoka annak, hogy a gyermeket kiemeljék családjából.

Az állami szakpolitikáknak a család deprivációját kell leküzdeniük, lehetővé téve, hogy a gyermekek szüleikkel maradhassanak, vagy hozzájuk visszakerüljenek.¹⁵ Mindezekkel összhangban a Gyvt. – már 1997. november 1-jei hatálybalépése óta – a gyermeki jogok között szerepelteti azt az elvet, hogy a gyermeket kizárólag anyagi okból fennálló veszélyeztetettség miatt nem szabad családjától elválasztani.¹⁶

⁹ Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága hatvanhetedik ülésén (2014. szeptember 1–19.) elfogadott, Magyarországról szóló harmadik, negyedik és ötödik összevont időszakos jelentésre vonatkozó záró észrevételek. CRC/C/HUN/CO/3-5 (2014. október 14.)

¹⁰ Az ENSZ Közgyűlése által elfogadott A/RES/64/142 sz. határozat az alternatív gondoskodásban lévő gyermekekre vonatkozó útmutatóról

¹¹ Záró észrevételek 36-37. pont

¹² Vö. az alternatív gondoskodásban lévő gyermekekre vonatkozó útmutató 15. pontjával

¹³ Wallová and Walla v. the Czech Republic, Judgement of 26 October 2006, no. 23848/04; R.M.S. v Spain, Judgement of 18 June 2013, no. 28775/12

¹⁴ Európai Bizottság: Investing in children: breaking the cycle of disadvantage, C(2013) 778 végleges

¹⁵ C(2013) 778 végleges, 2.2. pont

¹⁶ Gyvt. 7. § (1) bekezdés

A gyermek szüleitől pusztán anyagi okok miatt való elszakítását a CAT keretei között értelmelve megállapítható, hogy az kimerítheti az embertelen vagy megalázó bánásmód kategóriáját. Emellett az ilyen intézkedés egyértelműen megvalósítja a Gyermekjogi Egyezmény 9. cikkében biztosított szülővel való nevelkedés jogának sérelmét, valamint visszasságot okoz az Alaptörvény III. cikkének (1) bekezdésben biztosított embertelen bánásmód tilalmával, valamint a gyermeknek az Alaptörvény XVI. cikkének (1) bekezdésében biztosított védelemhez és gondoskodáshoz való jogával összefüggésben. Ezen kívül felveti az Alaptörvény L) cikkének (1) bekezdésében biztosított család védelmével kapcsolatos visszasság veszélyét is.

A Gyvt. – szintén 1997 óta – előírja, hogy a nevelésbe vett gyermeket elsősorban nevelőszülőnél kell elhelyezni.¹⁷ A Gyvt. 2014. január 1-je óta hatályos rendelkezései szerint a gyermek gondozási helyül 12. életévét be nem töltött gyermek esetén befogadó szülőt kell kijelölni.¹⁸ E főszabály alól kivételt jelent, „ha a gyermek tartósan beteg, súlyosan fogyatékos, a testvéreket nem lehet együttesen a befogadó szülőnél elhelyezni vagy más okból szükséges az intézményes elhelyezés biztosítása, továbbá gyermekek átmeneti gondozása esetén az intézményes elhelyezést a szülő, törvényes képviselő kéri és az nem ellentétes a gyermek érdekével.” A Gyvt. azt is kifejezetten kimondja, hogy a 2014. január 1-jén gyermekvédelmi szakellátásban lévő harmadik életévüket be nem töltött gyermekek befogadó szülőnél való elhelyezéséről 2014. december 31-éig kell gondoskodni. Igaz, ez alól is enged kivételt, a gyermek tartós betegsége vagy súlyos fogyatékosága esetén, illetve abban az esetben, ha a testvéreket nem lehet együttesen befogadó szülőnél elhelyezni vagy más okból szükséges az intézményes elhelyezés biztosítása, továbbá akkor, ha a gyermekek átmeneti gondozása esetén az intézményes elhelyezést a szülő, törvényes képviselő kéri és az nem ellentétes a gyermek érdekével. A befogadó szülőnél való elhelyezés nem járhat az együttnevelkedő testvérek szétválasztásával sem.¹⁹

A vonatkozó szakirodalom és a nemzetközi gyermekjogi szervezetek felmérései nyomán is általánosan elismert, hogy az intézményi gondozás különösen káros hatású a gyermekek egészségére és pszichoszociális fejlődésére nézve. A vizsgált Reménysugár Gyermekotthonhoz hasonló, legjobban felszerelt, különleges szükségletet is kielégítő intézmények sem képesek helyettesíteni azt az inger mennyiséget, egyéni figyelmet, amelyet a családközeli, jelen esetben a nevelőszülői ellátás biztosít. Az intézményben felnövekvő gyermekeknek az intézményi ellátás jellege – a gyermek-gondozó arány, az apamodell hiánya, a műszakos váltás, a korlátozott gondozói hozzáférhetőség – miatt nincs lehetőségük arra, hogy folyamatos kötődést alakítsanak ki egy ún. elsődleges gondozóval. Az intézményi elhelyezés különösen veszélyes a 3 év alatti korosztályra nézve, mivel „A korai gyermekkor, a 0-3 évig terjedő időszak az élet legfontosabb fejlődési szakasza. A korai tapasztalatok és a génkifejeződés interaktív egymásra hatása befolyásolja a fejlődő agy felépítését. Ennek a fizikai és kognitív fejlődésre, az emocionális biztonságra és a kötődésre, a kulturális és a személyes identitásra, valamint a fejlődő készségekre gyakorolt hatása bizonyíthatóan visszafordíthatatlan.”²⁰

Az Európai Unió Bizottságának hátrányos helyzetre vonatkozó ajánlása is azt javasolja, hogy a tagállamok akadályozzák meg a gyermekek intézménybe kerülését, továbbá állítsák le az intézményi ellátás további fejlesztését, és ehelyett a családközeli gondoskodási formákat támogassák.²¹

¹⁷ Gyvt. 1997. XI. 1-jén hatályos szöveg 77. § (1) bekezdés 2. mondat

¹⁸ Gyvt. 79. § (4) bekezdés

¹⁹ Vö. a Gyvt. 161/M. § (2) bekezdésével

²⁰ UNICEF: End placing children under three years in institutions. A call to action. 2011. 5-6. o.

²¹ C(2013) 778 végleges, 2.2. pont

A Különleges Otthon, valamint az I-es és II-es számú Gyermekotthon szakmai programja egyaránt utal arra, hogy „A gyermekvédelmi gondoskodásba kerülő gyermekek egy része születésétől vagy kicsi korától kezdve a családjaikból kiemelve nevelkedik. A családi mikrokörnyezet hiánya miatt nem jön létre az intim szülő-gyermek kapcsolat sem, ami a szocializáció érzelmi alapja lehet.” Ennek ellenére az intézményben még a 3 év alatti gyermekek esetében sem ún. családközeli ellátásban, vagyis nevelőszülői családban biztosítják a gyermek gondozását. A Különleges Otthonban egyes gyermekként elhelyezettek (vagyis nem testvérsorok vagy testvérpárok) esetében a gyermekeknek legalább harmada kizárólag életkora miatt különleges szükségletű. Ezekben az esetekben a szakmai szempontok nem igazolják a gyermekotthoni elhelyezést a nevelőszülői gondoskodás helyett.

Mindezekre tekintettel megállapítható, hogy az intézményi elhelyezés – legyen az a legmodernebb tárgyi és legmegfelelőbb személyi feltételek biztosítása mellett, magas szintű szakmai hozzáértéssel végzett gondozás – a három év alatti gyermekek esetében – különösen akkor, ha a gyermeknek élete során soha nem volt lehetősége szülő-gyermek jellegű kötődési kapcsolat kialakítására – kimeríti a CAT szerinti embertelen bánásmód kategóriáját. Így visszásságot okoz az Alaptörvény III. cikkének (1) bekezdésben biztosított embertelen bánásmód tilalmával, továbbá a gyermeknek az Alaptörvény XVI. cikkének (1) bekezdésében biztosított védelemhez és gondoskodáshoz való jogával összefüggésben is.

Az előbbieket mellett szót kell ejteni a Reménysugár Gyermekotthonban gondozott fogyatékossgal élő gyermekek helyzetéről is. Az Európa Tanács Miniszteri bizottságának a fogyatékossgal élő gyermekek intézményekből való kihelyezéséről és a közösségben élés lehetőségéről szóló REC (2010)2 számú ajánlása²² rögzíti, hogy minden gyermeknek – akár fogyatékossgal élő akár nem – egyenlő joga van a családi élethez.²³ A fogyatékossgal élő gyermekek esetében is igaz, hogy a gyermeket érintő valamennyi tevékenység során a gyermek mindenek felett álló érdeke elsődleges bármely más megfontoláshoz képest.²⁴ A nemzeti, regionális és helyi szintű stratégiáknak az ún. kitagolási folyamatban szem előtt kell tartaniuk az intézményi elhelyezés vagy az elhelyezés meghosszabbításának megelőzését, a kitagolás elősegítését és a közösségi ellátások kialakítását. Az ajánlás elismeri, hogy a kitagolás hosszú folyamat, ám hangsúlyozza, hogy azt folyamatosan figyelemmel kell kísérni annak érdekében, hogy ne fordulhasson vissza az intézményesítés irányába.²⁵ Ehhez képest a Gyvt. 7. § (2) bekezdésének 2012. évi CXCVII. törvénnyel történt, 2014. január 1-jétől hatályos módosítása rögzíti ugyan, hogy „A tizenkét év alatti gyermek átmeneti gondozását és otthon nyújtó ellátását befogadó szülőnél kell biztosítani”, ám kivételként határozza meg azt az esetet, „ha a gyermek tartósan beteg, súlyosan fogyatékos”. Ez a módosítás nyilvánvalóan nem felel meg a Miniszteri Bizottság ajánlásának, hiszen az új jogi keret nem a fogyatékossgal élő gyermekek intézményekből való kihelyezésének irányába mutat. A Gyermekjogi Bizottság is sajnálattal jegyzi meg, hogy a Gyvt.-nek azok a módosításai, amelyek tiltják a 12 év alatti gyermekek intézményben való elhelyezését, nem vonatkoznak a fogyatékossgal élő, illetve krónikus betegségben szenvedő vagy több testvérrel rendelkező gyermekekre.²⁶

A jogi kereteket érintő kritika mellett a Gyermekjogi Bizottság kifejezett aggodalmának ad hangot a magyarországi gyakorlattal kapcsolatban is, amely szerint a fogyatékossgal élő gyermekeket széles körben helyezik el intézményekben.²⁷ Ezzel összefüggésben több ajánlást is tesz.

²² Elfogadva a Miniszteri Bizottság által 2010. február 3-án, a miniszterek küldötteinek 1076. ülésén

²³ REC (2010)2 számú ajánlás 1.1. pont

²⁴ REC (2010)2 számú ajánlás 1.4. pont

²⁵ REC (2010)2 számú ajánlás 4. pont

²⁶ Záró észrevételek 36. pont

²⁷ Záró észrevételek 44. pont

Egyrészt javasolja, hogy Magyarország intézkedjen a gyermekotthonokban elhelyezett gyermekek – köztük a fogyatékossgal élő vagy krónikus betegségben szenvedő, valamint a több testvérrel rendelkező gyermekek – családon alapuló gondozásának biztosítása érdekében, és csak végső esetben tegye lehetővé, hogy ezeket a gyermekeket intézményben helyezték el.²⁸ Másrészt a fogyatékossgal élő gyermekek jogairól szóló 2006-ban kelt 9. számú általános kommentárja²⁹ tükrében sürgeti, hogy Magyarország intézkedjen a fogyatékossgal élő gyermekeket nevelő családok támogatásának növelése érdekében, előzze meg a fogyatékossgal élő gyermekek széles körű intézményi elhelyezését és biztosítsa a családból kiemelt fogyatékossgal élő gyermekek megfelelő – családközei és közösségen alapuló – alternatív gondozását.³⁰ Hasonló álláspontra helyezkedik a Fogyatékossgal élő személyek jogainak Bizottsága, amikor Magyarország első időszakos jelentésével kapcsolatos záró észrevételeiben³¹ aggodalmát fejezi ki amiatt, hogy Magyarországon a fogyatékossgal élő gyermekek nagy számban élnek intézményekben, és sokan inkább intézményi ellátást kapnak az otthoni (vagy családközei) ellátás helyett. Ennek alapján felhívja Magyarországot, hogy nagyobb erőfeszítésekkel támogassa a fogyatékossgal élő gyermekeket és családjaikat annak érdekében, hogy e gyermekek – a Gyermekjogi Bizottság ajánlásainak megfelelően – családi környezetben élhessenek.³² Az intézményi elhelyezés problémájára hívja fel a figyelmet az Európai Unió Parlamentjének Belpolitikai Főigazgatóságának tanulmánya is.³³ A fogyatékossgal élő gyermekek családközei nevelésének elősegítése érdekében a Gyvt. bevezette a különleges nevelőszülő kategóriáját, ez a nevelőszülői hálózat azonban egyelőre fejlesztést igényel.³⁴

Mindezek alapján a vizsgált intézmény gyakorlata, valamint az ennek alapjául szolgáló jogi szabályozás felveti a Gyermekjogi egyezmény 2. és 23. cikkének, valamint a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény 5. és 7. cikkének sérelmét. Mindemellett visszaállít meg az Alaptörvény XVI. cikkének (1) bekezdésében biztosított gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való jogával, a XV. cikkének (2) bekezdésében deklarált, fogyatékossgal alapján megvalósuló hátrányos megkülönböztetés tilalmával, továbbá a XV. cikkének (5) bekezdésben rögzített fogyatékossgal élők külön intézkedésekkel megvalósított védelmének állami kötelezettségével összefüggésben.

Ad c) A lakásotthonok vegyes összetételével és a gyermekek közötti – elsősorban a fiatalabbak felé irányuló – agresszióval összefüggésben leszögezendő, hogy gyermekek nem képeznek homogén csoportot. Szükségleteik életkoruk, nemük, fejlettségük stb. miatt eltérők.³⁵ Erre való tekintettel a testvérek együttes elhelyezésének elve mellett indokolt más szempontok figyelembe vétele is. Így például fontos tényező lehet a gondozási hely meghatározásakor a gyermek életkora vagy valamely sajátos szükséglete. Bár az intézmény szakmai programja rögzíti a speciális szükségletű gyermekek gondozásának lehetőségét is, a vizsgált lakásotthonokban mégis felmerül problémaként néhány viselkedési nehézséggel küzdő, speciális szükségletű gyermek nevelése. Ezekben az esetekben megoldást jelenthet a speciális szükségletű gyermekek gondozási helyének megváltoztatása, különös tekintettel arra, hogy a lakásotthonokban kifejezetten kicsi gyermekek is élnek.

²⁸ Záró észrevételek 45. pont

²⁹ Elfogadva a Bizottság negyvenharmadik ülésén (2006. szeptember 11-29) CRC/C/GC/9, 2007. február 27.

³⁰ Záró észrevételek 45. pont

³¹ Elfogadva az ENSZ Fogyatékossgal élő személyek jogainak Bizottsága 90. és 91. ülészakán (2012. szeptember 26-27) CRPD/C/HUN/CO/1 (2012. október 22.)

³² Fogyatékossgal élő személyek jogai Bizottságának záró észrevételei 21-22. pont

³³ Belső Politikák Főigazgatósága C Tematikus Főosztály: állampolgári jogok és alkotmányos ügyek: országjelentés Magyarországról a fogyatékossgal élő gyermekekkel foglalkozó tagállami szakpolitikákról szóló tanulmányhoz. Tanulmány. Európai Unió, Brüsszel, 2013. 19. o.

³⁴ Uo. 27-28. o.

³⁵ Addressing children's vulnerabilities in detention. Jean-Jacques Gautier NPM Symposium 2014 Outcome report. Association for the Prevention of Torture (APT) 2014. 13. o.

Ad d) *Bár az interjúk és az intézmény légköre általánosságban nem vetette fel a roma gyermekekkel szembeni diszkrimináció problémáját, említést érdemel, hogy az etnikai megkülönböztetés vagy stigmatizáció bármely megnyilvánulása – így a diszkriminatív beszéd formájában való megjelenése is – megalázó, fenntartja a társadalmi egyenlőtlenséget, generálja az előítéletes gondolkodást, illetve az igazságtalan élethelyzetek újratermelődéséhez vezet.*

3. Tárgyi feltételek

a) Épületek, helyiségek, elhelyezés

Az *Ibolya utcai Különleges Otthon* a belvároshoz közeli lakótelepen található, tömegközlekedéssel és gyalogosan is jól megközelíthető, közvetlen közelében óvoda, iskola, játszótér és gyógyszertár is van. Az Otthonban portaszolgálat működik.

A Különleges Otthon öt lakóegysége közül valamennyiben található konyha, egy 30 m² nagyságú nagyméretű nappali és két, egyenként 23,1 m² területű hálószoba (egyenként legfeljebb 4 gyermek elhelyezésére szolgálnak), továbbá egy nagyobb és egy kisebb káddal ellátott fürdőszoba. A fürdőszobában van pelenkázó és gyermekvécé. A berendezést a felújításkor egyedileg terveztették. A lakóegységekben a gyermekekről készült képek díszítik a falakat. A Különleges Otthonnak van sóterápiás, továbbá Ayres-terápiás szobája is. A fejlesztéshez szükséges eszközöket folyamatosan bővítik: az elmúlt félévben beszereztek például egy kis alagutat, 2 csepphintát, labdákat, könyveket. A lakóegységekhez lebetonozott udvari rész is tartozik, amelyeket a naptól szögletes állványzattal kifesthető napernyőkkel védenek. A kisgyermeket délutánonként tavasztól ősziig – rácsos gyermekágyakban – itt altatják, a nagyobbak pedig itt tudnak játszani. Az épület mögött nagyméretű, füves, játékokkal jól felszerelt udvari rész található.

Az épületben az akadálymentes közlekedés biztosított, a mozgásukban korlátozottak az orvosi szoba mellett kialakított mellékhelyiséget tudják használni. A dolgozók részére étkező (ide járnak be étkezni a lakásotthonban gondozott gyermekek is), valamint nemenkénti öltözőhelyiségek állnak rendelkezésre, ezek tágasak, zuhanyozóval ellátottak. A kapcsolattartó szobában gyereksarkot alakítottak ki, és a látogatók számára rendelkezésre állnak a nemenként elkülönített mosdók, amelyek azonban nem akadálymentesek. Az illemhelyeken – a látogatószoba melletti mosdók kivételével – mindenhol van WC-papír, szappan, törölköző. Az épület helyiségeinek, külső tereinek hőmérséklete, világítása megfelelő. A hulladéktárolásra megfelelő figyelmet fordítanak, a gyermekotthon rendelkezik veszélyeshulladék-tárolóval, kommunális hulladéktárolóval és ételhulladék tárolóval.

Az *Ibolya utcai* részlegben alakították ki az irodákat, van tárgyalóként is használható könyvtár, valamint a munkatársak előtt is nyitva álló kondicionáló terem. A kondicionáló termet a munkatársak munkakezdés előtt, illetve a munkaidő után használják. A lakásotthonokban élő nagyobb fiúk is bejárhatnak edzeni, de használják a kisgyermekek fejlesztésére is. Az épület tágas és világos, a hőmérséklete 20 °C körüli, mindenhol rend és tisztaság uralkodik.

A *kiskorú anyákat és gyermekeiket gondozó Sörös u. 21. sz. alatt található lakásotthon* Debrecen külterületén helyezkedik el, tömegközlekedési eszközzel a Nagyállomásról 20–30 percenként induló busszal közelíthető meg, a buszmegállótól 5 perces sétával érhető el. Porta, illetve beléptetőrendszer az intézmény jellegéből adódóan nincs. A földszintes épület kifejezetten lakásotthonnak épült. Akadálymentes, a fürdőszoba széles ajtajú, kerekesszékekkel is megközelíthető, a helyiségek világítása megfelelő. A lakásotthon helyiségei: konyha étkezővel, közös nappali, 3 hálószoba (egyenként legfeljebb 4 gyermek elhelyezésére szolgálnak), fürdőszoba és WC, nevelői szoba mosdóval, látogatói szoba. A folyosó falait az itt gondozott gyermekek fényképével díszítették. A szekrények zárhatóak, a szobákat az anyák maguk díszíthetik.

A fürdőszobában van a gyermekek fürdetésére alkalmas kiskád az előtte lévő előszobában pelenkázó és csecsemőmérleg. A mellékhelyiségek tiszták, WC-papír, folyékony szappan, törölköző áll rendelkezésre. A látogatói szobát a bejárati ajtó mellett alakították ki, berendezése barátságos, egy kiságyat is elhelyeztek benne. Az épületben van beépített szénmonoxid- és füstjelző. Az épület tágas és világos, a hőmérséklete 20 °C körüli, mindenhol rend és tisztaság uralkodik.

A *Ladik u. 1/A. sz. alatti lakásotthon* is a város külterületén helyezkedik el, tömegközlekedési eszközzel a Nagyállomásról 15–20 percenként induló busszal közelíthető meg, a buszmegállótól néhány perces sétával érhető el. Porta, illetve beléptetőrendszer itt sincs. Az épület akadálymentes, a konyha-étkező és a nappali szoba elfogadható méretű, van televízió és számítógép, a szekrényekben játékok. A lakószobák a szükséges felszerelési tárgyakkal rendelkeznek. A szobák falán a gyermekek, fiatalok saját díszítést helyezhetnek el. Az egyik utógondozott fiatalnak saját asztali számítógépe is van. Van nemenként elkülönített fürdőszoba és mellékhelyiség. A férfi mosdóban WC-papír van, szappan azonban nincs. A női mosdóban sem WC-papír, sem szappan nincs. A nevelői szobához tartozik külön fürdőszoba és WC. Az étkező falán mintegy 2m² kiterjedésű vizesedés látható, amelyet a házvezető elmondása szerint nem tudnak megfelelően kiküszöbölni. Az épület kevésbé tágas, viszonylag világos, a hőmérséklete 20 °C körüli, a vizesedést leszámítva mindenhol rend és tisztaság uralkodik.

A *Pákász utcai lakásotthon* a város peremén helyezkedik el, a repülőtér közelében. Nincs sem porta, sem beléptetőrendszer. Az akadálymentes közlekedés nem biztosított. Habár az egyik lakó gyengénlátó, a gyermekfelügyelő szerint a jelenlegi lakók nem igényelnek akadálymentes kialakítást. A lakásotthon alsó és felső szintjén is található fürdőszoba és mellékhelyiség. Ezek nemenként nem elkülönítettek. Az emeleti zuhanykabinba egy 20-25 cm-es fellépőn keresztül lehet belépni. Ezt a fürdőszobát használja a gyengénlátó lakó is, amikor otthon tartózkodik. A gyermekfelügyelő elmondása szerint ez még soha nem okozott gondot. Az emeleten a fiúk szobája 13.86 m²-es és 3 ágy található benne, melyek közül jelenleg kettőt használnak. Az emeleti lányszoba 13.55 m²-es és 3 ágy található benne, valamint szekrények és egy kis íróasztal. A látogatás idején az épület helyiségei tiszták voltak.

A gyermekek általában a családból, nevelőszülőktől vagy közvetlenül az újszülöttosztályról kerülnek a gyermekotthonba. Leggyakrabban gyámhivatali ügyintéző vagy a rendőrség hozza be őket, de olyan is van, hogy gondozók mennek a gyermekért. Sok gyermeknek nehéz az elszakadás, illetve a bejövétel, de az otthon bántalmazott gyermekek pozitívan éli meg a bekerülést. Az újonnan bekerülő gyermekeket mindig a vezetők fogadják.

Az intézményvezető elmondása szerint a gyermek tényleges gondozási helyét leginkább az határozza meg, hogy hol van olyan szabad kapacitás az otthonon belül, ahol a jogszabályi előírásoknak megfelelően gondozható. Az ideiglenesen elhelyezett gyermekek gondozási helyét az átmeneti vagy tartós nevelésbe vételkor általában már nem változtatják meg, nem „rakosgatják” őket. Jellemző tehát, hogy a gyermek a bekerülési helyén marad. Két alkalommal fordult elő, hogy gyermek kérte áthelyezését, ebből az egyiket tudták teljesíteni.

A megkérdezett gyermekek közvetlen környezetükkel csak részben elégedettek. A lakásotthonban gondozott idősebbek problémaként jelezték az otthon lakói közötti nagy korkülönbséget. Gyakran nehéz a különböző korosztályok együttélése.

b) Élelmezés

A gyermekotthon élelmezési feladatait az élelmezésvezető látja el. A gyermekek étkezési normatívája napi bruttó 800 forint, amiből napi ötszöri étkezést biztosítanak számukra. Ezt az összeget az intézményvezető és az intézményi gyermekorvos is túl alacsonynak tartja.

Figyelnek az egészséges étrendre, legfeljebb ünnepi alkalmakkor készül az ünnep jellegének megfelelő, az EMMI rendelet által nem támogatott módon elkészített vagy a szokványostól eltérő időben adott étel (pl. bő olajban sült farsangi fánk, szilveszterkor éjfélti étkezés).

A Különleges Otthonnak főzőkonyhája és tejkonyhája van, a csoportok – a változó létszámra tekintettel – minden nap leadják az ételigénylésüket. Az étkeztetés három korcsoportban történik: csecsemő, kisdéd, továbbá együttesen gyermek és felnőtt. A csecsemők pépes ételeket kapnak, fokozatosan szoktatják őket a darabos étkezésre. A csecsemők és a kisdédek étrendjében főzelékféle mindennap szerepel. Az idősebbek reggelire többször kapnak nyers zöldséget. Az áttanulmányozott étlapok szerint tejet, tejterméket és gyümölcsöt mindhárom korcsoport mindennap kap. Jelenleg nincs diétás étrendet igénylő gyermek, de ez is megoldható. Kb. 14-16 lakásotthoni egységben gondozott gyermek is az Ibolya utcai egységbe jár ebédelni. Az ételmaradékot egy kutyatulajdonos szerződés alapján szállítja el az intézményből. Dolgozó részéről felmerült az étkeztetéssel szembeni kritika az élet mennyisége és minősége tekintetében.

A lakásotthonok – gazdaságossági szempontokra tekintettel – saját maguk oldják meg az élelmiszer-beszerzést és a főzést. A kiskorú anyák lakásotthonában szorgalmazzák a csecsemők szoptatását, amelynek időtartama változó (3 hét és 6 hónap közötti). A nem szopó, illetve a már hozzátáplálásban is részesülő csecsemőket fokozatosan szoktatják a tejpéphez, gyümölcsökhöz, főzelékfélékhez. Az anyák a gyermekeik, illetve a saját maguk által fogyasztott ételek elkészítésébe besegítenek. Az áttanulmányozott étlap szerint reggelire hetente hatszor van tejtermék, tízóraira gyümölcsöt, joghurtot, tejszeletet, Túró Rudit kapnak. Az ebéd mindig levesből és főételből áll. Az uzsonna ételek között pl. magvas zsemle, sárgarépás túrókrém, joghurt, babapiskóta és gyümölcssaláta volt a választék. A heti étlapon négyszer volt főtt étel a vacsora.

A Ladik utcai lakásotthon konyhájában kitették az ételek adagolási rendjét, a háztartási könyvben pedig részletezik a felhasznált alapanyagokat. Pl. 9 gyermekre 0,16 kg sajt vagy 10 gyermekre 0,68 kg gomba, pörköltökhöz. Az áttanulmányozott étlapok szerint átlagosan hetente háromszor van tejtermék reggelire, tízóraira kétszer zöldség. Ebédre van, hogy csak virsli van mustárral, vagy csak rántotta, de előfordul, hogy hetente kétszer adnak csak gulyáslevet, vagy csak túrós palacsintát. Vacsorára általában meleg ételt tálalnak (átlagosan hetente ötször) (pl. gombapörkölt főtt tésztával, sült csirke rizibizivel). A megkérdezett fiatalok véleménye az, hogy az étel kevés és nem jó. Ha éhesek maradnak, előfordul, hogy pizzát rendelnek.

A gyermekek elhelyezésének tárgyi feltételei összességében megfelelnek a jogszabályi feltételeknek, valamint a CPT által elfogadott sztenderdeknek.³⁶ Ugyan sem a Különleges Otthonban, sem a lakásotthonokban nem valósul meg az egyszemélyes elhelyezés, ám a hálólhelyiségek létszáma (legfeljebb 4 fő) nem veti fel a fokozott erőszak és kizsákmányolás veszélyét. Mind a Különleges Otthonra, mind a lakásotthonokra igaz, hogy az épületekben az NM rendelet 124-125. §-a által előírt helyiségeket kialakították, a lakóegységek elosztása jó, a helyiségek mérete megfelel a gyermekek szükségleteinek, tovább az NM rendelet 6. számú mellékletében előírtaknak. A szobákban elhelyezett gyermekek száma a jogszabályban előírt létszámokkal adekvát. A helyiségek tiszták, a szobák nagyon jól felszereltek, hőmérsékletük megfelelő, a természetes fény és szellőzés biztosított. A berendezés barátságos, a bútorok és a dekoráció a gyermekek igényeinek megfelelnek, a légkör mindenütt otthonos. A Különleges Otthonban a játékok a gyermekek számára vonzóak, elérhetőek, felfedezésre, mozgásra ösztönzők, láthatóan elég nagy a mozgásterük, a kevésbé jól mozgók számára nagy hempergő nyújt biztonságot.

³⁶ CPT sztenderdek V. 3. b. pont

A Különleges Otthonban a lebetonozott udvari részek, továbbá a kifeszíthető napernyők szögletes állványzata a kicsi gyermekek számára balesetveszélyes. A Ladik utcai lakásotthon falán található vizesedés egészségügyi kockázatot hordoz. Megállapítható, hogy a Különleges Otthonban és a Sőrés utcai lakásotthonban az étrendtervezés személyi feltétel tekintetében és kialakításában egyaránt megfelel az EMMI rendelet 4. § (1)-(2) bekezdésében előírtaknak, kellően változatos és megfelelő alkalommal tartalmaz állati eredetű fehérjeforrást. Megjegyzendő, hogy a Különleges Otthon étlapján nincsenek feltüntetve az EMMI rendelet által előírt adatok (sótartalom és allergének). Az étel kóstolás alapján valamennyi korosztályban megfelelő minőségű. A Ladik utcai lakásotthonban az ételmenyisége a nagyobb gyermekek számára feltehetően kevés. Az étel minősége tekintetében is kifogás merül fel. Ebédre nem minden esetben kapnak a gondozottak életkoruknak és szükségleteiknek megfelelő ételt. A feltüntetett mennyiségek és az ételek változatossági mutatója nem felelnek meg az EMMI rendelet 2. illetve 4. sz. mellékletében előírtaknak.

4. Rezsim

A Különleges Otthonban gondozott gyermekek egy része külső óvodába vagy iskolába jár. Ez alól azok a gyermekek képeznek kivételt, akiknek a nevelése-oktatása súlyos fogyatékoságuk miatt külső intézményben nem megvalósítható. A Különleges Otthon maga számos fejlesztési és foglalkoztatási lehetőséget biztosít, pedagógusok, gyógypedagógusok, pszichológus részvételével. A csoportokhoz kapcsolódó pedagógus/pszichológus szobákban nagymozgást fejlesztő játékok vannak. A gyógypedagógus szobája a gyermekek egyéni foglalkoztatására alkalmas, azonban csoportos foglalkozásokat itt nem lehet tartani, erre az Ayres-terápiás szobában kerülhet sor. A gyermekeknek heti egy alkalommal a Hajdúsági Vakvezető és Segítő Kutyaalapítvány munkatársai állatasszisztált foglalkozást tartanak. A megfigyelt kutyaterápia nagyon jól felépített foglalkozás, ahol a gyerekek láthatóan örülnek a kutyáknak, gyakorolják az állatra és az egymásra figyelmet, a türelmet, az alkalmazkodást. A gyermekek alkalmasszerűen részt vehetnek énekes-zenés foglalkozásokon, járnak moziba, és többször mennek a Nagyerdőre.

A lakásotthonban élő gyermekek, fiatalok legtöbbször rendszeresen jár iskolába. A kiskorú anyáknál az iskolalátogatást és a gyermekgondozási feladatokat összehangolják, nem kell minden nap bejárniuk az oktatási intézménybe. A személyzet részéről a kismamákkal kapcsolatban elhangzott, hogy szabadidejükben gyakran unatkoznak, leginkább tévét néznek, unalmukban és „néha nagyon nehéz nem kiabálni velük, annyira nyeglék”. Ez gyakran a gyermekükhöz való hozzáálláson is tükröződik, leginkább nemtörődöm viselkedésben mutatkozik meg. Az utógondozottak motivációja a gondozásban maradásra többek között az, hogy a lakásotthoni háttérrel könnyebben teljesíthető az iskolalátogatás. A fiatalok szabadidejükben sportolnak, a házban televíziót néznek (ha kisebb gyermekek is jelen vannak, akkor a nagyok is csak kicsiknek szóló műsorokat nézhetnek), a közös online számítógépen interneteznek vagy videójátékokkal játszanak. A lakásotthonokban élő gyermekeknek iskolaidőn kívül a fejlesztő pedagógus heti egy alkalommal, illetve ad hoc jelleggel önkéntes segítők kínálnak programokat.

Az egyik lakásotthonban megkérdezett fiatalok egy része szerint a nevelők alig vagy semmit sem foglalkoznak a gondozottakkal. A nevelők és a gondozottak kapcsolata nem mondható szeretetteljesnek. Egy másik lakásotthonban gondozottak pozitívként említették, hogy a nevelők meghallgatják, kikérik a véleményét, s tanácsokat is adnak nekik. Dolgozó részéről hangzott el, hogy a nevelők nem egyformán kötődnek a gyerekekhez, illetve a gyerekek a nevelőkhöz, aminek az oka a mentorság, vagyis – megfogalmazása szerint – a pénz. Nem választás alapján lesz valaki mentor, hanem kijelölik, amikor érkezik a gyerek. A mentor vásárol a gyerekeknek – például ő veszi a ruhákat – ő kezeli a zsebpénzt is, ez az alapja a kapcsolatnak.

Az NMM vizsgálatára irányadó CPT gyakorlatának sztenderdjei hangsúlyozzák, hogy bár a mindennapok céltalansága minden személyre káros hatást gyakorol, sokszorosan igaz ez a gyermekek és fiatalok esetében, mivel nekik különösen nagy szükségük van mind a fizikai aktivitásra, mind az intellektuális stimulációra. Ez elsősorban az oktatás biztosításával, valamint rekreációs és egyéb szabadidős tevékenységek szervezésével valósítható meg.³⁷ A Különleges Otthon – szakmai programjában is rögzítetten – nagy hangsúlyt fektet arra, hogy a gyermekeknek a fejlesztés mellett rekreációs lehetőséget (életkorukból adódóan leginkább játéklehetőséget) is biztosítson. A szervezett egyéni és csoportos foglalkozások szintén a gyermekek ingergazdag környezetben való nevelkedését segítik elő. A lakásotthonokban azonban – ahol szintén nevelkednek fiatalabb, olykor óvodás korú gyermekek – a szabadidő strukturálása, programokkal való gazdagítása a mindennapokban kevésbé biztosított. A személyzet ad hoc programokról, heti egy-egy alkalmas foglalkozásokról tett említést, amelyek nem feltétlenül elégítik ki a gyermekek igényeit. Mindez felveti a Gyermekjogi egyezmény 31. cikkének sérelmét, valamint a gyermeknek az Alaptörvény XVI. cikkének (1) bekezdésében biztosított megfelelő védelemhez és gondoskodáshoz való jogával összefüggő visszasság veszélyét.

5. Egészségügyi ellátás, higiéné, mentálhigiéné

a) Orvosi ellátás

A Különleges Otthonnak saját (pszichoterapeuta végzettséggel is rendelkező) gyermek szakorvosa van, aki közalkalmazottként napi 6 órában kizárólag a központi egységben gondozott gyermekeket látja el. A rendelési időt az orvosi szoba ajtajára kifüggesztették, a gyermekeket azonban a doktornő a csoportszobában vizsgálja. Az orvosi szoba gyógyszereszekrényében csak a szabadon használható gyógyszereket tartják, a tartalék gyógyszereket zártan tárolják. A körzeti védőnő hetente bejár az intézménybe, a védőoltások, státuszfelvételek, szűrővizsgálatok ügyében. A lakásotthonban élő gyermekeket a körzeti gyermekorvos látja el. A kiskorú anyák és gyermekeik otthonába a csecsemőkhöz és kisdedekhez rendszeresen jár a védőnő.

Akut probléma esetén (baleset, a nagyobb gyerekek verekedéséből származó sérülés, fulladás, asztma) a műszakban lévő gondozó, gyermekfelügyelő viszi a gyermeket orvoshoz. Valamennyi megkérdezett egyöntetűen állította, hogy betegség esetén a gyermekek nagyon gyorsan, még a tünetek jelentkezésének napján eljutnak orvoshoz. Rendszerint a Klinikára³⁸ kerülnek, ahol többnyire előre veszik őket a sorban. A rohammentő pillanatok alatt eléri a belváros-közei Különleges Otthont, de nyilván lassabban jut el a kijebbi fekvő lakásotthonokig. A gyermekorvos megjegyzi, hogy sok gyermek látja az „oda nem figyelés” jeleit: soványak, kicsik az életkorukhoz képest. Ilyen esetekben sokszor endokrinológiai vizsgálatot javasol. A Különleges Otthonban a gyermekek kb. negyede szed rendszeresen gyógyszert, de senki nem kap pszichotróp szert, gyógyszerezésük a szomatikus kórképeknek megfelelő. Vannak olyan gyermekek, akik roborálásra szorulnak.

b) Személyes higiéné

A gyermekek tisztálkodásában életkorukhoz igazodóan a gondozó segít. A szobatisztaságra szoktatást nem erőltetik. A kamaszoknak külön zuhanyzójuk van. A Különleges Otthon gyermekorvosa szerint befogadáskor sok gond van a gyermekek higiénéjével. Ez főleg a (kis- és nagykamasz) fiúk esetében problémás, mert nincs olyan férfi alkalmazott, aki megfelelő légkörben beszélhetne az ilyen korú fiúkkal higiénés kérdésekről.

³⁷ A kínzás és embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés megelőzésére létrehozott Európai Bizottság (CPT) sztenderdjei. CPT/Inf/E (2002) 1 – Rev. 2015. 5. c. pont

³⁸ A Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrumának Gyermekgyógyászati Intézete

Az egészségügyi problémák befogadáskor leginkább a tetvesség és a rüh szintjén jelennek meg. A fertőzött gyermekek természetesen nem mehetnek óvodába és iskolába.

c) Pszichés támogatás

Az egyes gyermekotthoni egységeknek 1-1 pszichológusa van, ami azt jelenti, hogy egy pszichológus 36-48 gyermek mentálhigiénés gondozását végzi, leginkább szupportív terápiát nyújt. Ez technikailag úgy zajlik, hogy a pszichológus a hét minden napján másik lakásotthonba megy személyes látogatásra, beszélgetésre. A gyermekek mintegy 10%-ának van rendszeres kapcsolata az intézményi pszichológussal.

d) Fogamzásgátlás, terhesség-megszakítás

A gyermekek nevelésének része, hogy beszélnek a szexualitás témaköréről. Itt is megjegyzendő azonban, hogy a fiúk informálása nem megoldott, amit leginkább a férfi nevelők hiányával magyaráznak. Lányok esetében a családi szexuális abúzus témakörét is érintik. Az intézményben a fogamzásgátlásra nagy hangsúlyt fektetnek, a fogamzásgátlási módszert a nőgyógyász javaslatának szem előtt tartásával az érintett gyermekek – lányok – egyetértésével választják ki. A látogatás idején két lány szedett fogamzásgátló tablettát. Az óvszer valamennyi lakásotthonban hozzáférhető, a mentoroktól lehet kérni. Az elmúlt időszakban egyetlen terhesség fordult elő úgy, hogy az érintett fiatal lány teherbe esésekor már az intézmény gondozottja volt. Két fiatal (utógondozottak) esetében – akik az intézményen kívül estek teherbe – volt abortusz, az érintettek döntésével összhangban.

A lakásotthonok házirendje tartalmazza a következőket is: „*Ha szexuális éltet élsz, és nem akarsz gyermeket, kötelességed védekezni a terhesség és a szexuális úton terjedő betegségekkel szemben. Felvilágosítást igény szerint szervezett formában is kaphatsz.*”

e) Önsértés és öngyilkosság

Az öngyilkosságot az SZMSZ rendkívüli eseményként tartja számon. Az intézményben az intézményvezető hivatalba lépése óta nem fordult elő öngyilkosság a gondozott gyermekek között. Előfordult viszont önsértés, amelyet mentőhívás követett. Az orvosi ellátást követően az intézmény pszichológusa a gyermeket felkereste, hozzá jelenleg is rendszeresen jár.

f) Alkohol- és drogabúzus

Kábítószer a Különleges Otthonban nincs, a lakásotthonokban azonban jelentős problémát jelent. Bár az intézményvezető csupán 2-3 gyermekről számol be, az interjúk alapján ennél jóval több esetben valószínűsíthető alkohol- és drogabúzus, esetenként drogfüggőség.³⁹ Erről maguknak a nevelőknek is tudomása van. A drogproblémát pszichoterápiával és a nevelőkkel folytatott beszélgetés segítségével próbálják kezelni. Az egyik lakásotthonban előfordult, hogy egy fiút alkoholfogyasztás miatt a detoxikáló állomásra kellett vinni. Két gyermek az elterelésig is eljutott, ami azonban nem volt túl sikeres. Az egyik lakásotthon-vezető súlyos problémaként említi, hogy a 14-18 év közötti drogproblémákkal küzdő fiataloknak gyakorlatilag nem biztosított a megfelelő szakorvosi ellátás. Az egyik ilyen gyermeket sem a gyermek, sem a felnőtt pszichiátria nem akarta fogadni. Végül az addiktológiára került, ahol felnőttekkel együtt kezelték.

Az egészségügyi ellátással összefüggésben megállapítható, hogy az orvos és egészségügyi személyzet hozzáférhetősége megfelelő, a gyermekek probléma esetén kellő időben eljutnak az egészségügyi szolgáltatókhoz. A pszichológusi támogatás megvalósítása – a létszámadatokot tekintve – jelentős terhet jelent az intézményi pszichológusok számára.

³⁹ A gyermekek leginkább ún. herba fűvet, herbált, JWH-t fogyasztanak. A JWH Szintetikus cannabioid, általában potensebb, mint az organikus THC, a tisztasága ugyanolyan kétséges, mint bármilyen szintetikus drogé, ezért kifejezetten veszélyes.

Ez különösen igaz, ha figyelembe vesszük, hogy a gyermekvédelmi szakellátásba kerülő gyermekek nagy része traumatizált, bántalmazott, elhanyagolt gyermek, illetve a családból való kiemelés maga is jelentős pszichés megterhelést jelent. Mindez természetesen indokolná a pszichológusok létszámának növelését (ami mindazonáltal megfelel az NM rendelet 1. sz. mellékletében foglalt előírásoknak). Az egyéni támogatás mellett indokolt lehet a pszichológus vezetésével zajló csoportos munka is, amelynek során az egyes lakóközösségek (pl. egy lakásotthonban elhelyezett gyermekek) sajátos csoportszintű problémái is felszínre kerülhetnek. A személyes higiéné támogatása és ellenőrzése, a szexuális felvilágosítás, valamint a biztonságos szex (nemkivánt terhesség megelőzése, szexuális úton terjedő betegségek elleni védekezés) kérdésének tárgyalása a fiúk esetében nem megoldott. A fogamzásgátlás kötelezettségként való előírása kontraproduktív lehet a gyermekek motiválása tekintetében. Végül az alkohol- és drogabúzus tekintetében hiányosságként értékelhető, hogy az intézményben csak a már felmerült problémát „kezelik”, a droghasználat csökkentését szolgáló pszichoszociális megelőző programok nem állnak rendelkezésre.

6. Személyi feltételek

A teljes intézmény személyzetének (szakmai tevékenységet ellátók, pedagógusok, nevelőszülők és üzemeltetésben részt vevők) összlétszáma 154 fő. Ebből 91 fő lát el szakmai tevékenységet, 28 fő pedagógus, 10 fő pedig nevelőszülő. A Különleges Otthon szakmai létszámait a következők:

Szakmai szervezet	
intézményvezető	1 fő
nevelő	3 fő
kisgyermeknevelő, gyermekfelügyelő, gyermekvédelmi asszisztens	27 fő
gyermekvédelmi ügyintéző	1 fő
pszichológus	1 fő
gyógypedagógus	1 fő
gyermek szakorvos	1 fő
gazdasági nővér	1 fő
Élelmezés	
élelmezésvezető	1 fő
szakács	4 fő
konyhalány	1 fő
tejkonyha vezető	1 fő
Műszaki részleg	
takarító	7 fő
udvaros	1 fő
portás	4 fő

A Különleges Otthonban szobánként 5-5 gondozónő van, beosztásuk szerint 6.00-14.00, illetve 13.00-21.00 óráig dolgoznak, az éjszakai műszak 9,5 órás. A műszakok átadása szóban és írásban is történik. Műszakonként egy-egy fő van beosztva, éjszaka 2 csoport tartozik egy személyhez. Mindig ugyanaz a két csoport tartozik össze (fizikailag is közel vannak), így a műszakos a másik csoport gyerekeit is jól ismeri. Tervezett vizsgálatok esetén két munkatárs van beosztva. A gondozónők viszonyulása a gyermekekhez pozitív, jellemző a közvetlen testi kontaktus, ölben tartás, megerősítő érintés. Az interjúalanyokon nem voltak érzékelhetőek kiégésre utaló jelek.

A lakásotthonokat összefogó három gyermekotthoni egység (összesen 11 lakásotthon) szakmai létszámai a következők:

Szakmai szervezet	
lakásotthon-vezető	3 fő
növendékügyi előadó (I. sz. Gyo.)	1 fő
kisgyermeknevelő, gyermekfelügyelő, gyermekvédelmi asszisztens	52 fő
gyermekvédelmi ügyintéző	2 fő
pszichológus	3 fő
fejlesztő pedagógus	3 fő

Az egyes gyermekotthoni egységek lakásotthononként 5-6 fővel dolgoznak, egyszerre egy gyermekfelügyelő van műszakban, de átfedési idő van az egyes műszakok között. Az egyik lakásotthon-vezető szerint fontos lenne – különösen a délutáni műszakban – hogy 2 dolgozó legyen jelen, ám ez jelenleg nem megoldható. A problémát enyhíti, hogy a lakásotthon-vezetők délutánonként gyakran az otthonokban vannak. A gondozók figyelmesek, az interjúkból kitűnik, hogy gyermekközpontú szemlélettel bírnak, ám többen is jeleztek közömbösséget, kimerültséget, tehetetlenséget. A fegyelmeléssel összefüggésben a személyzet tagjai szakmailag és etikailag tájékozottak (senkinél nem merült fel a testi fenyegetés lehetősége), ám jelzik, hogy gyakran eszköztelennek érzik magukat a gyermekekkel szemben.

A dolgozókkal szemben az elmúlt időszakban eljárás nem indult, mind a szakmai, mind az adminisztrációs feladatuk tekintetében megfelelő teljesítményt nyújtanak. A kiegészítő és stresszkezelést az intézmény tréning formájában ingyenesen biztosítja a dolgozók számára. Ennek ellenére az intézményvezető elismeri, hogy vannak kiégett dolgozók. A gyermekotthon jelenleg hét akkreditált továbbképzést is biztosít, amelyek közül kiemelésre érdemes a nem saját családjukban élő gyermekek nevelési problémáira fókuszáló, továbbá a függőségekre összpontosító továbbképzés, a kiegészítő és stresszkezelési tréning, a gyermekvédelemben dolgozók számára kínált érzékenyítő tréning, valamint a pszichológusoknak biztosított eszmegbeszélő csoport. A megkérdezett dolgozók szerint – bár vannak továbbképzések – a gyakorlatban a nevelőknek kevés lehetőségük van a tényleges részvételre, illetve a szupervízióra. Volt, aki öt éve volt utoljára képzésen.

Az intézményvezető a szakmai szervezet egyetlen problémájaként a férfi dolgozók hiányát jelöli meg: összesen mintegy 10 férfi dolgozik az intézményben, amely az összlétszám kb. 6-7%-a. A dolgozók is megerősítik, hogy problémát okoz a férfi munkatársak hiánya. Lényeges lenne a férfiminta, jobban megoldhatók a mindennapok problémái is, ha a „férfivélemény” is megjelenik. Különösen nagy probléma ez a kamasz fiúkat is gondozó lakásotthonok esetében.

A Reménysugár Gyermekotthon szakmai létszámai megfelelnek az irányadó NM rendeletben előírtaknak. Az interjúk alapján érzékelhető, hogy a személyzet a gyermekek iránt elkötelezett, a gyermekek ellátása során felmerülő kritikus kérdéseket ismeri. Néhány gondozónál azonban a kiegészítő egyes tünetei érzékelhetők (fáradtság, motiválatlanság, tehetetlenség-érzés). Egyértelmű problémaként jelentkezik a férfi munkaerő hiánya. A CPT vonatkozó szövege szerint a vegyes nemi összetétel jótékony hatással van az intézmény légkörére, mert mind a fegyelmelés, mind a gondoskodás eszméjét képviseli. Bár a pszichológusok, gyógy- és fejlesztő pedagógusok létszáma megfelel a törvényi előírásoknak, a munkateher mégis indokolná több személy foglalkoztatását, különösen olyan személyt, aki a gyermekekkel a mindennapos tanulási feladatokat elvégezné, őket a tanulásban támogatni tudná.

A dolgozók folyamatos képzése, a kiégés-megelőzés és a stresszkezelés nem teljes mértékben megoldott. Bár az intézmény ilyen képzéseket biztosít, a dolgozók tényleges részvétele gyakran nem valósul meg.

7. Kapcsolattartás a külvilággal

a) Kapcsolattartás a vér szerinti családdal

A gyermekek szülőkkel való kapcsolattartását valamennyi esetben a gyámhivatal szabályozza, annak gyakorlati részleteit a szakmai program és a házirend rögzíti. A gyermekotthon ezen felül külön egyeztet a szülővel, hogy a kapcsolattartás – a határozat adta keretek között – technikailag hogyan mehet végbe. A Különleges Otthon látogatási rendje szerint a szülők mindennap találkozhatnak gyermekeikkel és felhívhatják őket telefonon. Nagyon szorgalmazzák a kapcsolattartást, ezért e tekintetben rugalmasak. Van olyan szülő, aki – távolabbi kis faluból – nem tud rendszeresen járni a gyermekehez, de amikor jön, hosszabb ideig tud maradni. Ezt is lehetővé szokták tenni. A kapcsolattartás a látogatói szobában történik, de sokan, akik tehetik, elviszik a gyermeküket. Ennek nyilván a gyámhivatali határozat szabhat gátat. A gyámhivatal által meghatározott kapcsolattartási szabályoktól – egyedi esetekben – a gyermek gyámjával, gondozását ellátó személlyel és a lakásotthon vezetővel való egyeztetést követően el lehet térni. A gyermekeknek (természetesen a nagyobbaknak) általában megadják a szülője telefonos elérhetőségét is.

A kiskorú anyák otthonában a csecsemők édesapját is igyekeznek bevonni a gondozásba: a – gyakran szintén kiskorú – apák napi két időszámban, délelőtt és délután jöhetnek látogatni, és van apás fürdetés is.

b) Kapcsolattartás a gyermekvédelmi gyámokkal

A jogszabályi előírásoknak megfelelően valamennyi gyermeknek gyermekvédelmi gyámot rendeltek. Mind a Különleges Otthonra, mind a lakásotthonokra jellemző, hogy a gyermekvédelmi gyámok kapcsolattartása és a kapcsolat intenzitása, bizalmassága változó, ám összességében elmondható, hogy a gyámok rendszeresen felkeresik a gyermekeket. A csecsemőkhöz kéthetente, a nagyobb gyermekekhez és fiatalokhoz legalább havonta érkeznek. Ezen felül a nagyobbak telefonon is tudják vele tartani a kapcsolatot. Ha a gyermeket érintő fontos kérdés van napirenden, azt sokszor előre – a látogatásokon kívül – megbeszélik, a gyermek szökésben van, vagy vele bármely nem szokványos dolog történik (pl. baleset) a gyámot értesítik. A gyámmal a gyermekek a Különleges Otthon csoportszobáiban, vagy a lakásotthonokban találkoznak, itt beszélhetnek négy szemközt.

c) Kimenők

A gyermekeknek az intézmény valamennyi egységében életkorukhoz igazodó kimenőt biztosítanak. A fiatal anyák naponta mehetnek kimenőre – pénteki és szombati napokon „diszko kimenőt” is kérhetnek –, csecsemőiket viszont csak gyámhivatali határozat alapján vihetik ki magukkal. *Összességében megállapítható, hogy a Reménysugár Gyermekotthon szakmai programja és mindennapos gyakorlata megfelel a külvilággal (jelen esetben elsősorban a családdal) való kapcsolattartásra irányadó követelményeknek.*

8. Fegyelmezés és biztonság

a) Fegyelmezési eszközök

A Különleges Otthon és a lakásotthonok házirendje a fegyelemsértés szankciójaként alapvetően nem a büntetést, hanem a kedvezmények megvonását említi.⁴⁰ Szankció lehet azonban a szóbeli, vagy írásbeli figyelmeztetés, jóvátételi munka is.

⁴⁰ Kedvezmény lehet az extra kimenő, jutalomként mozijegy, színházjegy, tárgyi jutalom, fagyizás adható.

A házirend többszöri megsértése esetén a gyámot és a gyámhivatalt is értesítik. A dokumentumokon kívül a gyermekotthoni gyakorlatban is nagy hangsúlyt fektetnek a fegyelmezés kérdésre. Munkába álláskor minden dolgozónak előzetes munkába helyező tréningen kell részt vennie, ahol erre a problémakörre is kifejezetten kitérnek. A fegyelmezési eszközök a dolgozók elmondása szerint is a jutalmak megvonását jelentik (pl. tévé vagy számítógép-megvonás, programok elmaradása). Testi fenyítést, étel- vagy italmegvonást és kimenőmegvonást nem alkalmaznak (legfeljebb az extra kimenő visszavonását). A fiatalok elmondása szerint fegyelmezőként a gyermekeket (főleg a kisebbeket) szobájukba küldik, de soha nem zárják rájuk az ajtót (a gyermekek viszont zárták már magukra az ajtót). Előfordult az is, hogy a kisebb gyermekeknek büntetésként 20-25 percre a falhoz kellett állniuk.

b) Engedély nélküli távozás – „szökések”

A szökésben lévő gyermekek száma a látogatás idején 13 fő volt. Szökés esetén az otthonok e-mailben értesítik a rendőrséget. A dolgozók elmondása szerint a szökést nem szankcionálják, ha valaki szökésből érkezik, beszélgetnek vele, hogy szökése alatt mit csinált, evett-e, fázott-e. Van olyan gyermek, aki rendszeresen elszökik a lakásotthonból, vagy már több hónapja folyamatosan szökésben van. Egyetlen rendszeresen szökő fiatal lány esetében van arról a gondozottaknak és a személyzetnek kifejezetten információja, hogy prostituálódott, ezzel függnek össze engedély nélküli távozásai. Több lány esetében felmerült azonban, hogy szexuális kizsákmányolás is állhat szökése hátterében, illetve az engedély nélküli távollét során ilyen előfordulhat. *A gyermekekkel szemben alkalmazott fegyelmezési eszközök nem valósítanak meg kínzást, illetve más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetést vagy bánásmódot. A falhoz állításra vonatkozó információ mindazonáltal figyelmet érdemel az intézményvezető részéről. Ezzel összefüggésben megállapítható, hogy – meghatározott körülmények között – az Emberi Jogok Európai Bírósága a falhoz állítás gyakorlatát a megalázó bánásmód egyik esetének tekinti.*⁴¹

Feltétlen említést érdemelnek a gyermekek intézményből való szökései. A védett környezetből való szökés ugyanis megalázó lehet a gyermekekkel szembeni szexuális kizsákmányolásának és gyermekprostitúciónak. Igaz ez akkor is, ha a látogatás során pusztán egyetlen esetben merült fel konkrétan a prostituálódás ténye, az ilyen típusú bűncselekményeknek ugyanis – köztudottan – rendkívül nagy a látenciája. Tudományos kutatások eredményeiből⁴² és a korábbi állampolgári jogok országgyűlési biztosának vonatkozó jelentéséből⁴³ egyaránt kiderül, hogy a gyermekvédelmi szakellátásban élő – különösen az intézményi keretek között gondozott – gyermekek különösen veszélyeztetett csoportot képeznek a szexuális kizsákmányolás és a gyermekprostitúció tekintetében, szökéseik hátterében pedig nem ritkán ez áll.

Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága a Magyarország által a Gyermekprostitúcióról szóló Fakultatív Jegyzőkönyv alapján készített időszakos jelentésre adott záró észrevételeiben⁴⁴ olyan mechanizmusok kialakítását sürgeti, amelyek révén azonosíthatók és monitorozhatók azok a különösen sérülékeny gyermekcsoportok, akik helyzetük miatt fokozott kockázattal válhatnak szexuális kizsákmányolás és emberkereskedelem áldozatává. Ide sorolhatók az intézményekben nevelt gyermekek.⁴⁵

⁴¹ Vö. Írország kontra Egyesült Királyság, Judgement of 18 January 1978, no. 5310/71

⁴² Betlen Anna: Prostitúció és emberkereskedelem a szociális ellátásban és a gyermekvédelemben Magyarországon, 2013. Az áldozat-ellátás intézményrendszere Kutatási részbeszámoló, „Az áldozatsegítő segítője” (TÁMOP – 5.6.1.C-11/1) Hozzáférhető: <http://mona-alapitvany.hu/wp-content/uploads/2014/07/aldozatellatas-2013.pdf> (2015. 03. 31.); Matolcsy Andrea: Emberkereskedelem és szexuális kizsákmányolás. In Emberkereskedelem, szexuális kizsákmányolás, prostitúció (szerk. Balogh Lídia, Betlen Anna, Kassa Nóra, Matolcsi Andrea, Sáfrány Réka) MONA, Budapest 2012. 10. o.

⁴³ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB 1472/2011 számú ügyben

⁴⁴ Elfogadva a Gyermekjogi Bizottság 1929. ülésén (2014. szeptember 10.-én) CRC/C/OPSC/HUN/CO/1 (2014. november 3.)

⁴⁵ Ld. a Gyermekprostitúcióról szóló Fakultatív Jegyzőkönyv alapján készített országjelentés 16. pontját

A Gyermekjogi Bizottság javasolja, hogy a szexuális kizsákmányolás áldozatává vált gyermekek számára Magyarország biztosítsa a szükséges támogatást és védelmet.

Az Európai Parlament és a Tanács 2011/92/EU irányelve a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről, valamint a 2004/68/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról megköveteli, hogy a tagállamok büntetni rendeljék a gyermek gyermekprostitúcióra való késztetését, toborzását, vagy a gyermek e célból, haszonszerzéssel járó vagy egyéb módon történő kizsákmányolását, valamint a gyermekkel prostitúció formájában folytatott szexuális tevékenységet.⁴⁶ A hatályos magyar büntető jogszabály e követelményeknek eleget tesz, ám a Gyermekjogi Bizottság megállapításai szerint hiányzik a vonatkozó nemzeti stratégia, a figyelemfelhívó kampányok, valamint a szakemberképzés és a megelőzés.⁴⁷

A Gyvt. 17. § (2) bekezdés b) pontja alapján a gyermekvédelmi rendszer tagjai kötelesek hatósági eljárást kezdeményezni – többek között – a gyermek bántalmazása, illetve egyéb más, súlyos veszélyeztető ok fennállása esetén. A gyermek szexuális kizsákmányolása feltétlenül ilyen veszélyeztetettségnek minősül. Így amennyiben a szakellátásban dolgozók nem tesznek ilyen jelzést, az a CAT szerinti kegyetlen, illetve embertelen bánásmódot valósíthat meg, továbbá visszásságot okoz az Alaptörvény III. cikk (1) bekezdésben biztosított embertelen bánásmód tilalmával, továbbá a XVI. cikk (1) bekezdésében biztosított gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való jogával összefüggésben.

9. Tájékoztatás a jogokról, gyermekjogi képviselő, érdekképviselő

A Különleges Otthonban a bejárati ajtó melletti faliújságon látható az Otthon látogatási rendje. A gyermekjogi és a betegjogi képviselő, valamint az érdekképviselői fórum elérhetősége az intézményben több helyen – köztük a faliújságon – is kifüggesztve látható. A házirendet sehol sem helyezték el hozzáférhető módon, holott az épületben szülők és nagyobb gyermekek is rendszeresen tartózkodnak.

A Sörös utcai lakásotthon házirendje – amelyet a heti étrenddel együtt jól látható helyre kifüggesztettek – a gondozottak életkorához igazodó hangvétellel tájékoztat a Gyvt.-ben foglalt gyermeki jogokról. A Ladik utcai lakásotthon házirendje szintén jól látható módon elhelyezve található meg. Tartalma – a csecsemőkorúakra vonatkozó részek kivételével – megegyezik a Sörös utcaival. A házirend-megismerési nyilatkozatot a gondozottakkal egyik lakásotthonban sem írták alá.

Valamennyi házirend tartalmazza a napirendből adódó feladatokat, a viselkedési, magatartási szabályokat, a kapcsolattartására, a látogatás rendjére, az intézményből való eltávozás és visszatérés rendjére, a panaszjog érvényesítésének módjára az érdek-képviselői fórum véleményezési és egyetértési jogának gyakorlására vonatkozó előírásokat. Figyelemmel arra, hogy a Sörös utcai lakásotthon csecsemőkről, illetve 3 év alatti gyermekekről is gondoskodik, itt a házirend kitér a csend és a nyugalom fontosságára, a szűrő és vágó eszközök használatának tilalmára, továbbá részletezi a gyermekgondozási feladatokat.

A házirend mellett a gyermekjogi képviselő és az érdekképviselői fórum elérhetőségét is jól látható helyen kifüggesztették valamennyi lakásotthonban. A gyermekjogi képviselő a lakásotthonokba havi egy alkalommal, a Különleges Otthonba háromhetente jár. Kifejezetten jó vele a kapcsolat. Az intézmény Érdekképviselői Fórummal rendelkezik, amelynek tagjai gyermek-önkormányzati képviselők (2 fő), ellátásban részesülő gyermek szülei vagy más törvényes képviselői, illetve a fiatal felnőttek képviselői (2 fő), az intézmény dolgozóinak képviselői (2 fő), valamint az SZGYF Hajdú-Bihar Megyei Kirendeltségének képviselője (1 fő). Az intézményben Gyermekönkormányzat is működik.

⁴⁶ 2011/92/EU irányelv 4. cikk (5)-(7) bekezdés

⁴⁷ A Gyermekprostitúcióról szóló Fakultatív Jegyzőkönyv alapján készített időszakos országjelentésre adott záró észrevételek 9-13. pont

Megállapítható, hogy valamennyi intézményi egység megfelelően elkészítette házirendjét, az NM rendelet 112. §-ában meghatározott tartalmi elemeket valamennyi dokumentum rögzíti. A házirend a lakásotthonokban könnyen megismerhető, ám annak megismeréséről a gondozott gyermekeket nem nyilatkoztatták. A Különleges Otthonban a házirend csak kérésre hozzáférhető. Ez utóbbi gyakorlat nem felel meg az NM rendelet 112. § (3) bekezdése által előírtaknak. A gyermekjogi képviselő hozzáférhetősége megfelelően biztosított.

10. Panaszkezelés

A panaszkezelés szabályait az intézmény házirendje tartalmazza. A gyermek panaszát jelezheti a gyermekvédelmi gyámnak, hozzátartozóinak, törvényes képviselőjének, érdekvédelmi vagy szakmai szervezetnek, a gyermekjogi képviselőnek, de fordulhat az intézményvezetőhöz, a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság Hajdú-Bihar Megyei Kirendeltségéhez, valamint az Érdekvédelmi Fórumhoz is. A házirend mindezt a hozzátartozók számára is lehetővé teszi. A panaszokat a panaszládába is el lehet helyezni, amelyet kéthetente ellenőriznek. A Különleges Otthonban a porta melletti pulton helyezték el a panaszok, visszajelzések bedobására alkalmas ládát, azon azonban a rendeltetésére utaló felirat nem található. Kivizsgálást igénylő panaszok a gyermekek részéről az elmúlt évben nem voltak, a panaszláda üres volt. Külső fórumok irányába sem éltek a gyermekek panasszal. Néhány kérés fogalmazódott meg több gyermek részéről a kirándulás helyére, valamint egy gyermek részéről mobiltelefon-vásárlásra és hosszabb kimenőre vonatkozóan. Ezt a gyermekönkormányzat keretei között, illetve egyéni egyeztetés alapján rendezték. A lakásotthonok házirendje is részletesen szól a panasztételi lehetőségről. Panaszláda egyik egységben sincs, panaszról a gondozók nem számoltak be.

Megállapítható, hogy az intézményben – elviekben – működnek az előírt panasz fórumok, az intézményi dokumentumok pedig az NM rendelet 112. § (1) bekezdés d) pontjának megfelelően tárgyalják a panasztétel rendjét. Megjegyzendő mindazonáltal, hogy a panaszok – viszonylag hosszabb időre visszanyúló – teljes hiánya utalhat arra is, hogy a gyakorlatban a gyermekek nem ismerik megfelelően a panasztétel módját, a formális panasz megtétele nehézkes, bonyolult, esetleg nem támogatott.

Intézkedések

A látogatás megállapításaival összefüggésben a Jegyzőkönyv 19. cikk b) bekezdésének megfelelően az Ajb. 31. § (1) és 32. § (1) bekezdése által megállapított hatáskör alapján az NMM

1. aggodalmát fejezi ki amiatt, hogy a gyermekvédelmi szakellátásba beutaló határozatok tanúsága alapján több esetben felmerül, hogy a gyermeket kizárólag – vagy elsősorban – anyagi indokok miatt emelték ki családjából, ezért
 - felkéri az emberi erőforrások miniszterét, hogy a gyámhatósági feladatokat ellátó szervek körében szerezzen érvényt a Gyvt. 7. § (1) bekezdésében foglaltaknak,
 - az akkori állampolgári jogok országgyűlési biztosának 2008-ban tett intézkedését⁴⁸ megismételve felhívja az Országgyűlés figyelmét a gyermekszegénység leküzdése érdekében tett intézkedések haladéktalan megerősítésére;
2. aggodalmát fejezi ki amiatt, hogy a Különleges Otthonban elhelyezett több kisgyermek – akiknél kizárólag az életkor alapozza meg a különleges szükségletet – nem került nevelőszülőhöz. Az ügyek dokumentációjából nem tűnik ki, hogy a gyermekek nevelőszülői elhelyezését megkísérelték, illetve hogy folyamatosak lennének az erre irányuló próbálkozások;

⁴⁸ Ld. az OBH 6015/2008. számú ügyben kiadott jelentést

3. aggodalmát fejezi ki amiatt is, hogy az intézményi elhelyezés csökkentése helyett a 2013-ban csupán 16 főt ellátó Különleges Gyermekeotthon létszámát az intézmény lépésről lépésre feltöltötte.
4. Mindezekre tekintettel az NMM felkéri a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóságot, hogy módszertani feladat- és hatáskörében tegyen javaslatot a Különleges Otthon létszámának fokozatos csökkentésére, a jelenleg ott gondozott gyermekek nevelőszülőknél való elhelyezésére, valamint ezzel párhuzamosan a nevelőszülői hálózat – elsősorban különleges szükségletű gyermekek elhelyezését célzó – fejlesztésére;
5. felkéri továbbá az emberi erőforrások miniszterét, hogy ágazati irányító jogkörében eljárva szerezzen érvényt a három év alatti gyermekek befogadó szülőnél való elhelyezésére vonatkozó jogszabályi előírásoknak, és tegyen lépéseket annak érdekében, hogy – a gyermek mindenek felett álló érdekét szem előtt tartva – három év alatti gyermekek pusztán életkoruk okán ne kerülhessenek különleges gyermekeotthon intézményi gondozásába.
6. Gondoskodjon arról is, hogy amennyiben a gyermekek nevelőszülői elhelyezésére nincs lehetőség, az erre vonatkozó indokokat – az ellenőrizhetőség érdekében – a gyámhivatal határozatában kifejezetten tüntesse fel.
7. Szem előtt tartva, hogy a Gyvt. időben lépcsőzetesen kívánja megvalósítani a tizenkét év alatti gyermekek befogadó szülőnél való elhelyezését, az NMM javasolja az emberi erőforrások miniszterének, hogy kísérje kiemelt figyelemmel ennek gyakorlatát, és – hosszú távon – biztosítsa a tizenkét év alatti gyermekek intézményi elhelyezésének teljes felszámolását.
8. Az NMM javasolja az intézményvezető számára, hogy kísérje kiemelt figyelemmel a gyermekek közötti – különösen a fiatalabb gyermekek felé irányuló – agressziót, és minden esetben tegye meg a szükséges lépéseket az ilyen cselekmények felderítésére és megfelelő szankcionálására.
9. A gyermekek közötti erőszak megelőzése érdekében az NMM megfontolásra ajánlja az intézményvezető számára a lakásotthonok összetételének felülvizsgálatát, és a speciális szükségletű gyermekek 12 év alatti gyermekekkel való együttes elhelyezésének megszüntetését.
10. A NMM javasolja továbbá, hogy az intézményvezető vizsgálja felül azt a mindennapos gyakorlatot, amely alapján a kisebb gyermekeket az őket esetleg kezelni nem tudó nagyobbak gondjaira bízzák.
11. Az NMM felkéri az intézmény vezetőjét, hogy fordítson kiemelt figyelmet az intézmény dolgozói által alkalmazott diszkriminatív beszéd kérdésére, és szüntesse meg az ilyen típusú kommunikációt.
12. Az NMM a tárgyi feltételek tökéletesítése érdekében javasolja a Különleges Otthon napernyő-állványzatának biztonságossá tételét, a betonozott területek csökkentését, valamint a Ladik utca 1/A. sz. alatti lakásotthon vizesedésének megszüntetését.
13. Az élelmezéssel összefüggésben az NMM felhívja az intézmény vezetőjének figyelmet a jogszabály által előírt adatok – különösen az allergének – feltüntetésének szükségességére.
14. Javasolja továbbá, hogy az intézményvezető vizsgálja felül a Ladik utcai lakásotthonban nyújtott élelmezést, és gondoskodjon annak jogszabályi előírásoknak megfelelő biztosításáról.
15. Az NMM javasolja az intézményvezetőnek, hogy tekintse át a lakásotthonok programkínálatát, és lehetőség szerint biztosítsa a gyermekeknek az életkoruknak megfelelő, szervezett szabadidős és rekreációs lehetőséget.
16. Az NMM – figyelemmel a korlátozott anyagi keretekre – kívánatosnak tartaná az intézmény által olyan alkalmazási feltételek kialakítását, amely a férfimunkaerő számára is valós alternatívát kínál a gyermekvédelmi szakellátásban való elhelyezkedésre.

17. Hasonlóképpen kívánatos lenne a pszichológusok számának növelése is.
18. Az NMM üdvözlé a személyi állomány fejlesztő pedagógussal való bővítését is, a gyermekek mindennapos tanulásának támogatása érdekében.
19. Az NMM javasolja, hogy a fogamzásgátlás kötelességkénti előírása helyett az intézmény az ehhez igénybe vehető támogatásra helyezze a hangsúlyt. Ennek érdekében felkéri az intézmény vezetőjét, hogy készítse elő a házirendek szövegének megfelelő módosítását.
20. Az NMM javasolja az alkohol- és drogprobléma elsődleges prevenciójának megvalósítását, vagyis olyan tevékenységet, amely a probléma kialakulása előtti megelőzésre összpontosít. Ennek érdekében felkéri az intézmény vezetőjét, hogy gondoskodjon a megfelelő prevenció programok intézményi bevezetéséről.
21. Az NMM javasolja, hogy az intézmény tegye lehetővé, hogy dolgozói folyamatosan és tényleges részt vehessenek továbbképzésen, valamint kiegészítő-megelőző és a stresszkezelő tréningeken. Ennek érdekében felkéri az intézmény vezetőjét, hogy gondoskodjon olyan munkaidő-beosztás kialakításáról, amely lehetővé teszi a dolgozók továbbképzéseken való részvételét.
22. Az NMM felkéri az intézmény vezetőjét, hogy vizsgálja felül a fegyelmezési gyakorlatot, hogy annak aggodalomra okot adó elemei – falhoz állítás – ne valósíthatóak meg megalázó bánásmódot vagy büntetést.
23. Az NMM felkéri az intézmény vezetőjét, hogy gondoskodjék arról, hogy az intézményben dolgozók az ellátott gyermekek szexuális kizsákmányolásának vagy gyermekprostitúció gyanújának észlelése esetén haladéktalanul tegyenek eleget jelzési kötelezettségüknek.
24. Az NMM felkéri a belügyminisztert, hogy dolgozzon ki a gyermekek szexuális kizsákmányolására és a gyermekprostitúcióra vonatkozó bűnmegelőzési és áldozatsegítési stratégiát, valamint figyelemfelhívó kampányokat és az érintett szakembereknek készült képzési anyagokat.
25. Az NMM felkéri az intézmény vezetőjét, hogy gondoskodjék a házirend Különleges Otthonban való kifüggesztéséről, valamint arról, hogy a lakásotthoni egységekben a gyermekek a házirendet megismerjék, és ezt aláírásukkal is igazolják.
26. Az NMM felkéri az intézményvezetőt, hogy győződjön meg a panasztételi rend gyermekek általi ismeretéről, továbbá gondoskodjon ezeknek bővítéséről az intézményi és azon kívüli panaszmechanizmusok tekintetében.

A látogatás megállapításaival összefüggésben a jegyzőkönyv 19. cikk c) bekezdésének megfelelően az Ajbt. 37. §-a által megállapított hatáskör alapján az NMM a következő ajánlásokat teszi.

27. Az NMM aggodalmát fejezi ki amiatt, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek elhelyezésének gyakorlatában a kivétel helyett sokkal inkább főszabály a gyermek intézményben való elhelyezése a családközei ellátás helyett, és javasolja e gyakorlat megszüntetését, valamint az alapjául szolgáló jogszabályi rendelkezés megváltoztatását.
28. Az NMM felkéri az emberi erőforrások miniszterét, hogy készítse elő a Gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény módosítását olyan tartalommal, amely szerint a tartósan beteg vagy súlyos fogyatékossgal élő gyermekek esetében is a befogadó szülőnél való elhelyezés képezze a főszabályt.
29. Az NMM felkéri a belügyminisztert, hogy kezdeményezze az Európa Tanács gyermekek szexuális kizsákmányolása és szexuális bántalmazása elleni védelméről szóló egyezményének ratifikációját.

Budapest, 2015. április

Székely László sk.